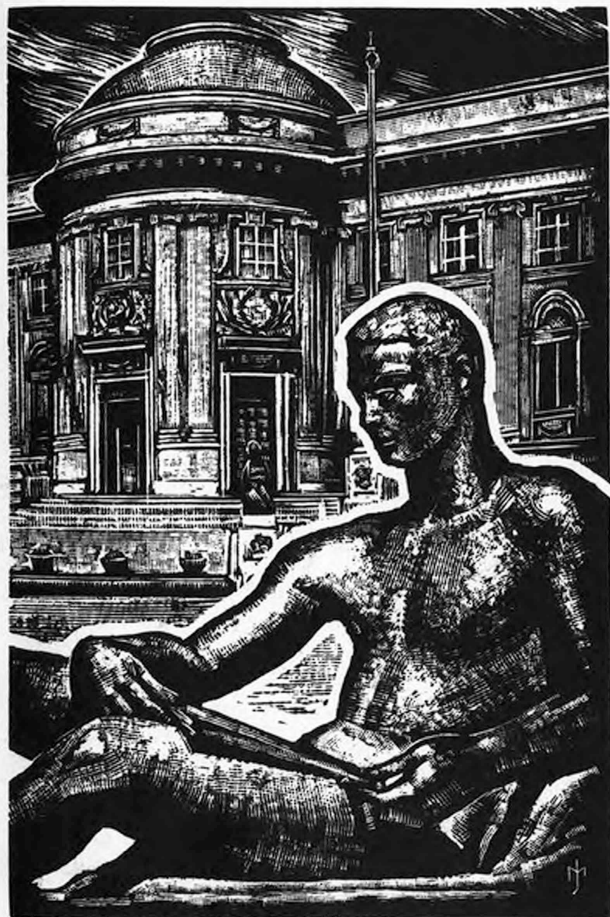

Ára: 5,— Ft

MÚZEUMI KURÍR

1970. FEBRUÁR

2. SZÁM

MÚZEUMI KURÍR

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumbarátok Köre körlevele

Megjelenik évente négy számban

Szerkesztő: dr. Dankó Imre

Szerkesztőség: Debrecen, Déri Múzeum, Déri tér 1.

A sumeni Kossuth Emlékmúzeum húsz éves

A múlt év november 19-én ünnepelte Sumen város – Debrecen bolgár testvérvárosa – a sumeni Kossuth Emlékmúzeum fennállásának huszadik évfordulóját. Az impozáns ünneppsorozaton a magyar múzeumokat és Debrecen városát dr. Dankó Imre megyei múzeumigazgató képviselte. A november 19-én este tartott emlékünnepeken felszólalt. Felszólalását a *Sumenszka Zarja* című lap december 9-i száma közölte.

Ecsedi István emlékünnepek terve

A sumeni Kossuth Emlékmúzeum fennállásának húszéves évfordulóján, Sumenben vetődött föl a gondolat, hogy meg kellene emlékezni *Ecsedi István*-ról, illetőleg negyven évvel ezelőtti bulgáriai kutatóútjáról; *A bolgárok földjén* című könyve megjelenésének negyvenedik évfordulójáról. *Ecsedi István* jelentős mértékben járult hozzá a bolgár néprajztudomány fejlesztéséhez, kutatásai számottevőek, mindmáig számontartottak. *Ivan Popovszki*, a sumeni Kossuth Emlékmúzeum igazgatója és mások, így többek között dr. *Hriszto Vakaralszki* professzor kezdeményezésére 1970 derekán kettős, bolgár–magyar ünnepeket rendezünk Sumenben, illetőleg Debrecenben *Ecsedi István* tiszteletére. Terveink szerint Sumenben *Ecsedi*-emléktáblát lepleznénk le és egy tudományos ülészak keretében ismertetnénk egyrészt *Ecsedi István* életét és munkásságát, másrészt *Ecsedi* jelentőségét a bolgár néprajztudományban, a bolgár nép jobb megismertetésében. Majd pedig Debrecenben a bolgár vendég-előadók megkoszorúznák *Ecsedi István* sírját a Köztemetőben és egy, itt, Debrecenben tartandó tudományos emlékülésen emlékeznénk meg *Ecsedi István* negyven év előtti bulgáriai kutatásairól. Mindkét emlékülésen bolgár és magyar előadók szerepelnének.

Három érdekes könyvre hívjuk fel a múzeumbarátok figyelmét

1969-ben új kiadásban, egy kötetben jelent meg *Szántó György Hajdútánc* című hatalmas történelmi regénye. A könyv első kiadása igen nagy visszhangot váltott ki annakidején, hitelessége és művészi erényei következtében alkalmas volt arra, hogy a nemzeti függetlenséget, a társadalmi haladást követelő politikai mozgalmak aktív tényezője legyen. A viszontagságos pályát befutott írás második kiadása méltó kivitelben, a gazdag illusztrációs anyag se-

gítségével is hatalmas, széles horizontú panorámáját adja a rendkívül mozgalmas XVI–XVII. század fordulójának, *Bocskai* korának.

Kiszely István paleoanthropológus könyve, a *Sírok, csontok, emberek* számos olyan kérdésre ad választ, amit a régészet, az ősi kultúrák és azok redakciói után érdeklődők gyakran tesznek fel és keresik rájuk a feleletet többek között a múzeumok kiállításain is.

Nagy örömmel tudatjuk, hogy megjelent magyar fordításban *Birket Smith Kaj* professzor híres könyve, amely a kultúrák keletkezésével, életével, egymásra gyakorolt hatásával, módosulásaival, egy szóval történetével foglalkozik *A kultúra ősvényei* címen.

Gy. Szabó Béla kiállításairól

Gy. Szabó Béla Déri Múzeumbeli kiállítása igen nagy közönségsikerrel zárult. A kiállítás egy részét bemutattuk a Hajdúsági Múzeum rendezésében Hajdúböszörményben is. Itt is nagyszámú közönség nézte meg a kiváló kolozsvári művész alkotásait.

Két helytörténész jubileuma

A szomszédos Békés megye és a nagy történelmi múlttal rendelkező volt megyeszékhely, Gyula város közönsége tisztelettel adózott a hetven éves *Implo József* és a nyolcvan éves *Scherer Ferenc* helytörténészeknek. Mindketten számos cikkben, tanulmányban, kiadványban derítették fényt szűkebb patriájuk történetére. *Scherer Ferenc* nevéhez fűződik a mindmáig legjobbnak, kimunkáltabbnak vehető várostörténet megalkotása (Gyula város története. I–II. Gyula, 1938.).

Az éremgyűjtők hírei

1970. május 9–10-én tartja a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete vándorgyűlést. A vándorgyűlés színhelye Debrecen és közelebről előreláthatóan a Déri Múzeum. Az előadásokkal, éremcserével és nagyarveréssel gazdag program kirándulással zárul majd. A vándorgyűlés részvevői a Hortobágyon fejezik be a találkozókat.

Devecskén március 15–18 között a művelődési házban *Forradalmaink pénzéi* címmel az éremgyűjtők csoportja időszaki kiállítást rendez.

A debreceni Fazekas Mihály Gimnázium honismereti szakkörében decemberben az éremgyűjtők csoportjának elnöke és titkára pénztörténeti előadást és bemutatót tartott.

A Múzeumbarátok Körének kirándulása

December 7-én tartotta meg a Múzeumbarátok Köre régebben tervezett kirándulását. 36 fő részvevő a művelődési központ autóbusszával először Baktaszegre ment. Ott a Bessenyei-házat tekintették meg. A herpályi torony

érintésével Nagykerékibe mentek, itt a kastély és a benne elhelyezett Bocskai-kiállítást nézték meg. Közös ebéd után Almosdra mentek, ahol megtekintették a Kőlcsey-házat. A tanulságos kirándulás jó hangulatban folyt le és ért véget.

A Múzeumi Hónap egyik rendezvényének visszhangja

Az 1969. évi múzeumi hónap utolsó rendezvénye volt az október 30-án megtartott ankét a szocialista brigádok küldöttjei részére. Az ankétot tárlatvezetéssel és szerény fogadással kötöttük egybe. Az ankéton 120-an jelentek meg. Az ankét érdekes visszhangja az a dísztávirat, amit a debreceni postások küldtek a Déri Múzeumnak. A távirat szövege így hangzik:

Déri Múzeum igazgatóságának, Debrecen. Köszönetet mondunk dr. Dankó Imre elvtársnak és a múzeum dolgozóinak a 30-iki tárlatvezetésért és a kedves vendéglátásért. Posta távbeszélőközpont debreceni Petőfi-, Ady- és November 7 szocialista brigádjai.

Új munkatársak a Déri Múzeumban

1969. november 1-i hatállyal a debreceni Déri Múzeumhoz helyezték át dr. Varga Gyulát, a Városi- és Megyei Művelődési Központ igazgatóhelyettesét. Varga Gyula tudományos főmunkatársként a múzeum néprajzi gyűjteményéhez kapcsolódóan dolgozik intézményünkben. 1970. január 1-től kezdődően, az ösztöndíjas aspirantúrán távollevő dr. Mesterházy Károly régész helyére Csorba Csaba régész-muzeológust alkalmaztuk. 1969. november 1-től Sztyegörgyi János helyére Ormosi Lászlót vettük fel kiállításrendezőnek.

Bíró Zoltán grafikus művész ajándéka

A külföldön élő Bíró Zoltán (B. Z.) grafikus művész, az Osztrák Képzőművészek Egyesületének tagja, Madridban 1966-ban megjelent rajzos könyvének húsz példányát küldte meg a Múzeumbarátok Körének. Az értékes ajándékok reprezentációs célokra használtak fel.

Krónika 1969-ről

A prágai Nemzeti Múzeum és a brnói Néprajzi Múzeum 1969-ben ünnepelte fennállásának 150 éves jubileumát. – Elhunyt dr. Lakatos László, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója, az Országos Múzeumi Tanács elnöke, korábban a különböző országos múzeumi főhatóságok hosszú időn volt egyik vezetője; dr. Genthon István művészettörténész, a magyar műemlékügy útörője; dr. Milenko S. Filipovic szerb néprajztudós, egyetemi tanár, egyik utolsó munkája a Műveltség és Hagyomány X. kötetében jelent meg, a szerbiai magyar hagyományokról szölte; dr. Miodrag Grbic régész, egyetemi tanár, a Szerb Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének munkatársa, a magyar

régészet nagy barátja; dr. Szabó István történész, volt debreceni egyetemi tanár; dr. Fekete Lajos egyetemi tanár, a kiváló turkológus; dr. Mihalik Sándor művészettörténész, a Magyar Nemzeti Múzeum nyugalmazott főigazgató-helyettese; Vidák Zivko, az újvidéki Vajdasági Múzeum helytörténész munkatársa; - Új megyei múzeumigazgatók: Dér László (Békés megye), dr. Zádor Tibor (Borsod-Abaúj-Zemplén megye), dr. Ikvai Nándor (Pest megye), dr. Dankó Imre (Hajdú-Bihar megye), Sarkadiné Hárs Éva (Baranya megye). - Nyugdíjba vonult dr. Gösta Berg, a stockholmi Skansen igazgatója; Major Gyula, az Iparművészeti Múzeum főigazgatóhelyettese; Komáromy József és dr. Bálint Alajos megyei múzeumigazgatók, dr. Csalog József múzeumigazgató. - Május 16-tól kezdődően a Néprajzi Múzeum főigazgatója dr. Hoffmann Tamás kandidátus, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem docense. - Nagy érdeklődést kiváltott kiállítás volt Lausanneban, az Iparművészeti Múzeum falikárpit kiállítása. - Veres Péter meglátogatta Gy. Szabó Béla kolozsvári grafikus művész Déri Múzeumbeli kiállítását. - Dr. Ferenczy Imrét, a Déri Múzeum korábbi munkatársát a szegedi József Attila Tudományegyetem docensévé nevezték ki. - Dr. Újváry Zoltán legújabb munkáját, amely a Műveltség és Hagyomány XI. köteteként jelent meg, a Pitre-díj második fokozatával tüntették ki. - Május 15-16-án Sárospatakon országos múzeumigazgatói értekezlet volt.

Becses vadászsákmány

KINCSESY GYULA

A flamingó kifejezetten a trópusi, szubtrópusi és melegebb mérsékelt éghajlatú vidéken él. Több ezres csoportba verődve lálalja a lapos tengerpartok és a partmenti tavak tocsogóit. Vízben, még inkább az iszapban található növényi és állati anyagokkal táplálkozik. Ezeket (vízalatti növények szára, rák, kagyló, apró csiga, vízivar, halivadék) szarulemez csőre segítségével szűri ki az iszappól. Létfenntartásához olyan vízfelületre van szüksége, melyben egész éven át fennáll a biológiai egyensúly; télen sem szűnik meg az élet.

Hiteles feljegyzések szerint hazánkban 1953. július 24-én Tápíóscsészón lóttek egy példányt. Újabb megjelenését csupán 1969. december 4-én figyelték meg Derecske (Hajdú-Bihar megye) határában. Azon a napon -7° C-t jelzett a Meteorológiai Intézet. Mindent 6-8 cm-es hótakaró borított, a vadvizet tetejét vékony jégreteg takarta. A meleg déli vizokről érkezett madár társatalanul járta a befagyott vadvizet szélét; szabad víztükört keresett. A derecskei és tépei belvizek mentén szclgálatos mezőőr messziről felgylvelt a szokatlan külsejű, karsú törzsű madárra. Lótávolságra megközelítette. Nem ismerte. Még a lövés pillanatában sem tudta, hogy egy eltévedt flamingó a szákmány.

Az elejtett flamingó (*Phoenicopterus ruber roseus* Pall. ♀ juv.):
adatai:

szárny	407 mm
farok	140 mm
csőr	140 mm
csüd	215 mm
súly	2050 gramm

Eddigi mérések átlag adatai tojóra vonatkoztatva:

355-425 mm
125-157 mm
120-135 mm
240-365 mm
3050-3400 gramm

Az adatok összevetéséből látható, hogy az elejtett flamingó csőre az eddigi mérések átlagánál 5-20 mm-rel hosszabb, csüdjé 24-45 mm-rel rövidebb, súlya pedig 1000-1400 grammal kevesebb.

A madár tollruhája arról tanúskodik, hogy a lövés idején még csak 2 éves és 8 hónapos volt. A fajra oly jellemző skarlatvöröses szín csupán hajnalpírként mutatkozik a szárnyhajtás tollain. Lába sem sötét rózsaszín, hanem ólomszürkés-fekete. Feje, nyaka, hasaalja és farka piszkosfehér. Szárnyvevői feketések, hátának tollgerincén barna vonulat látható.

A madár boncolása során semmiféle kóros elváltozás nem volt található. A lövés nyomai a nyakon (öt) és a szárnyon (egy) mutatkoztak.

Az átlagsúlynál mintegy 1000-1400 grammal könnyebb madár a hosszú vándorlás ellenére sem volt túlságosan lefogyva. Bőre alatt több helyen sötét narancssárga-pirosas színű zsírréteg volt található. A fejletlen petefészkek ivaréretlen voltát igazolta.

A flamingó ritkán téved hazánk területére. Ezért gyűjteményeinkből, szertárainkból is hiányzik. A most elejtett példány az Agrártudományi Főiskola gyűjteményét gazdagítja.

Első benyomások, első elképzelések

CSORBA CSABA

Szinte közvetlenül az egyetem padjai közül - fellábbal még egyelőre ott is maradván - kerültem 1970. január 1-én a Déri Múzeumba népvándorlás-középkoros régésznek, Mesterházy Károly aspiráns helyére.

Hegyek közé szokott zempléni ember létémre szokatlan számomra az alföldi síkság. Hiszen - ha nem is egészen ezen a tájon -, de Csongrádban, Békésben többször megfordultam eddig is, mint diák - ott, ahol a múlt kincseit kutatta a régészek ásója.

Forró augusztusi nap volt, mikor először láttam meg Debrecent, a Hortobágyot - a hőségtől rezgő levegő távolában szinte délibábként feltűnő nyájakat, méneseket. Végigmentem a kilenclyukú hídon és igazi jó hortobágyi gulyást kanalaztam a csárdában.

Most - a januári havas télben - jölesik visszagondolni ezekre a nagyon is közeli szép emlékekre.

Az egyetemen, tanulás közben, az előadásokon, sőt a rövid múzeumi gyakorlatokon sem tudtam még átérzeni, mit is jelent az, hogy egy múzeum anyagának egy része az én gondjaimra van bízva, raktározom, leltározom, földolgozom. Nem kicsi felelősség - egy nagy, nem is akármilyen terület múltjának emlékei forognak a kezeim között és várják, hogy életre keljenek, életre keltsem őket.

Az egyetemi időszak alatt - az országot keresztül-kasul bejárva - ásatásról ásatásra mindenhová úgy mentem el, mint aki heteket, vagy legfeljebb

egy hónapot tölt ott. A bizonytalan álláslehetőségek között nem tudhattam, hogy végül hová kerülök.

A talány már megoldódott, hogy ide kerültem a Déri Múzeumba. A könyvtár polcai között sétálva megnyugtató érzés látni az elődök fölhalmozta nagy tudásanyagot. Lám, itt *Thaly Kálmán* erőteljes betűi jelzik, hogy valaha ő forgatta a „Századok” e számain, a másik könyv fedőlapjának belsején pedig *Zoltai Lajos* ex librise mutatja jelképesen a régészet és a történettudomány összefonódását. A régészeti raktár zsúfolt polcain rozsdáette középkori fegyverek, nagytaréjú középkori sarkantyúk sorakoznak. Amott békésebb szerszámok: sarlók, ekevasak, kapák – vajon három-négyszáz éve ki izdathatott velük a nehéz munka közben? Az egyik dobozban két, kissé behorpadt oldalú cserépfazék árulkodik hat-hétszáz éve halott készítőjének gondatlan-ságáról.

A régi leltárkönyv gondos – sokszor művészi szintű rajzai – apró leírásai a nagy régész, *Zoltai Lajos* emléket őrzik, aki a debreceni puszták számos hajdan virágzó középkori települését kutatta fel. Tevékenységét igazán most kezdjük csak megbecsülni és értékelni. Meghatottan szemléltem írásait, jegyzeteit, egy nagyszerű tudós gazdag hagyatékát. *Módyné Nepper Ibolya* régésszel meg a lehető legrövidebb időn belül befejezzük a ládákban porosodó anyag azonosítását, átrendezését, leltározását, elkészítjük a korszerű régészeti adattárát. A megvált dülöről dülőre, pusztáról pusztára bejárjuk – számomra ez lesz az igazi ismerkedés a tájjal. Ásónk nyomán felszínre kerülhetnek a rég elfeledett emlékek. A múzeum barátai elé varázsolhatjuk a megye minden eddiginél teljesebb hajdani képét.

Tapintható valósággá válnak elődeink mindennapi munkáséletének eszközei, szabadságukat védő hajdúink fegyverei, kis középkori hajlékai.

Reméljük, hogy így mutathatunk majd munkánk eredményére: Ecce homo! – Ime az ember! Ecce homo medii aevi! – Ime a középkor embere!

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumbarátok Körének tagnévsora

(Folytatás)

1969. év. (Folytatás; lezárva 1969. december 31-én.)

80. Csizmadia Anna	Debrecen, Pacsirta u. 30. sz.
81. Tóth Pál	Pocsaj, Vöröshadsereg u. 2. sz.
82. Kovács Margit	Debrecen, Mácsai M. Á. tömb. V. 1. P. ép.
83. Felhősi Sándor	Balmazújváros, Vasvári u. 76. sz.
84. Béber László	Debrecen, Hatvan u. 37. sz.
85. Molnár Ambrus	Debrecen, Bocskai tér 7. sz.
86. Molnár Ambrusné	Debrecen, Bocskai tér 7. sz.

1070. év. (Folytatólagos közlés, a beérkezés sorrendjében; lezárva 1970. február 15-én.)

1. Szathmáry László	Hajdúsámson
2. Fintha István	Debrecen, Kossuth u. 26 B sz.
3. Nagy Imre	Debrecen, Tanácsköztársaság útja 11.
4. Haranghy György	Debrecen, Batthyány u. 17–19. I. em.
5. Tóth Pál	Pocsaj, Vöröshadsereg útja 2. sz.

6. Tóth Lajos	Hajdúnánás, Áchim A. u. 8. sz.
7. Dr. Kahler Frigyes	Debrecen, Tanácsköztársaság útja 9., I. 5.
8. Felhősi Sándor	Balmazújváros, Vasvári P. u. 76. sz.
9. Székelyhidi Ferenc	Debrecen, Kossuth u. 65. sz.
10. Egeressy Gyula	Debrecen, Nyil u. 13. sz.
11. Egeressy Gyuláné	Debrecen, Nyil u. 13. sz.
12. Molnár Ambrus	Hajdúhadház, Bocskai tér 7. sz.
13. Molnár Ambrusné	Hajdúhadház, Bocskai tér 7. sz.
14. Kovács István	Debrecen, Péterfia u. 54. sz.
15. Korom Kálmán	Debrecen, Belloiannisz u. 3. sz.
16. Nagyházy Csaba	Debrecen, Nyil u. 111. sz.
17. Barnai István	Debrecen, Hold u. 13. sz.
18. Aradi János	Debrecen, Hámán Kató u. 48. sz.
19. Szabó Károlyné	Debrecen, Simonyi u. 32. sz., II. em. 12.
20. Csizmadia Anna	Debrecen, Pacsirta u. 36. sz.
21. Megyeri Pál	Debrecen, Bem tér 7. sz.
22. Kovács Antal	Debrecen, Széchenyi u. 25. sz.
23. Bakóczy Mihály	Debrecen, Rákóczi u. 40. sz.
24. Tóth Marianna	Debrecen, János M. u. 6. sz.
25. Kálmánczi Sándor	Hajdúhadház, Árpád u. 79. sz.
26. Dr. Dezső László	Debrecen, Kálvin tér 17. sz.
27. Dr. Pákh Sándor	Debrecen, Hatvan u. 1. sz.
28. id. Veres Sándor	Hajdúhadház, Nyil u. 27. sz.
29. Dr. Reisinger Jenő	Budapest XII., Csőrsz u. 7. sz., fsz. 4.
30. Dr. Jeney Endre	Debrecen 12. Klinika.
31. Dr. Komoróczy György	Debrecen, Április 4 útja 19., II.
32. Sági Lajos	Debrecen, Hajnal u. 6., I. em. 6. sz.
33. Kerégyártó Lászlóné	Debrecen, Tanító u. 7. sz.
34. Kerégyártó László	Debrecen, Tanító u. 7. sz.
35. Nagy Gyula	Beregyószentmárton, Kossuth u. 27. sz.
36. Nagy Gyuláné	Beregyószentmárton, Kossuth u. 27. sz.
37. Biky Gábor	Debrecen, Liszt Ferenc u. 6/1/8.
38. Dr. Letényi Árpád	Debrecen, Petőfi tér 25. sz.
39. Dr. Lengyel Imre	Debrecen, Komlóssy út 17. sz.
40. Dr. Bán Imre	Debrecen, Hatvan u. 1. sz.
41. Dr. Bencsik János	Hajdúböszörmény, Április 4 útja 6. sz.
42. Dr. Gárdos Ernő	Debrecen, Vöröshadsereg útja 40. sz.
43. Molnár Gyula	Nagyléta, Árpád tér 4. sz.
44. Kiss Imre	Hajdúhadház, Nap u. 78. sz.
45. Molnár Gyuláné	Nagyléta, Árpád tér 4. sz.
46. Szamosújvári Sándor	Debrecen, Petőfi tér 4. sz.
47. Szabó Károly	Debrecen, Simonyi út 32., II. em. 12. sz.
48. ifj. Török József	Debrecen, Bárány u. 12. sz.
49. Dr. Pethő Károly	Debrecen, Gyöngyösi u. 12. sz.
50. Szathmáry Károly	Debrecen, Gvadányi u. 12. sz.
51. Nagyházy János	Debrecen, Nyil u. 111. sz.
52. Váróczy Sarolta	Debrecen, Ószirozsa köz 5. sz.
53. Dr. Katona József	Debrecen, Holló János u. 4. sz.
54. Bencsik István	Debrecen, Böszörményi út 135. sz.
55. Dr. Szodoray Lajos	Debrecen, 12. sz. Bőrklínika
56. Dr. Petrányi Gyula	Debrecen 12. I. sz. Belklínika
57. Dr. Károlyi György	Debrecen, Arany János u. 14. sz.
58. Nagy Dezső	Debrecen, Tanácsköztársaság útja 62., I. em.
59. Kereki Margit	Debrecen, Nagyerdő krt. 78., III.

60. Rajkai Enikő	Debrecen, Izsó u. 29. sz.
61. Nagy Imre	Debrecen, Petőfi tér 20-21., II. em. 13.
62. Turzai István	Debrecen, Petőfi tér 18., III. em. 4.
63. Tóth Endre	Debrecen, Tanácsköztársaság útja 54. A sz.
64. Tóth Endréné	Debrecen, Tanácsköztársaság útja 54. A sz.
65. Gitye Sándor	Debrecen, Apafi u. 54. sz.
66. Rózsa Béla	Debrecen, Sarkantyú u. 7. sz.
67. Szij Rezső	Budapest XIII., Rajk L. u. 9. sz.
68. Dr. Dankó Imre	Pécs, 39-es Dandár u. 9., I. em. 1.
69. Papp Csaba	Debrecen, Jókai u. 23. sz.
70. Kerékgyártó Sándor	Debrecen, Baththyány u. 4. sz.
71. Hegedűs András	Debrecen, Viola u. 2., II. em. 7.
72. Hapák József	Debrecen, Ótmalom u. 3. sz.
73. Hapák Józsefné	Debrecen, Ótmalom u. 3. sz.
74. Dr. Tóth Béla	Debrecen, Mikszáth K. u. 16. sz.
75. Dr. Benda Kálmán	Budapest V., Molnár u. 5. sz.
76. Enyedi József	Hajdúhadház, Kazinczy u. 11. sz.
77. Kincses Gyula	Debrecen, Szoboszlói út 2. C. 3.
78. Jenkey Gábor	Debrecen, Dózsa György út 7. sz.
79. Balássy Károly	Debrecen, Hatvan u. 31. sz.
80. Éles Péter	Debrecen, Ibolya u. 14. sz.
81. Várnay Ernő	Debrecen, Hajó u. 20. sz.
82. Várnay Erőné	Debrecen, Hajó u. 20. sz.
83. Józsa István	Debrecen, Arany János u. 11. sz.
84. Sz. Kürti Katalin	Debrecen, Petőfi tér 25. sz.
85. özv. Gyulay Károlyné	Budapest I., Attila u. 133. sz.
86. Zolnay Dániel	Debrecen, Poroszlai u. 107. sz.
87. Horváth László	Debrecen, Dobsina u. 18. sz.

Egy parasztporta leltára 1806-ban

VARGA GYULA

Kismarjában, ebben a Bocskai István által 1606-ban privilégizált Bihar megyei szabad paraszt faluban (Oppidum!), a fejedelem utasítása alapján egészen 1848-ig az volt szokásban, hogy a magtalanul elhaltak teljes vagyonát a kommunikatárs szállt. Ezért ilyenkor a „Tanács” leltárát készítetett az elhalt ingó és ingatlan vagyonáról. De felleltározhatták a parasztporta ingóságait akkor is, ha az elhalt nem hagyott maga után végrendeletet s az örökösök kérték a vagyon számbavételét.

A Kismarjai „Városi Tanács” 1806. február 15-én kelt jegyzőkönyve öreg Bábolnai Mihály házi leltárát tartalmazza. (Hajdú-Bihar megyei Levéltár, Bihar megyei anyag. A feltárás idején még rendezetlen állapotban, szám nélkül.)

A leltározás okát nem tudjuk. Az egyházi anyakönyvből tudjuk, hogy három évvel korábban meghalt Bábolnai Mihály felesége (Liber memorális. Kismarja, 1749-1808. Egyházi Lev. Tár. Kismarja). A 276 tételből álló, több mint 500 tárgyat tartalmazó leltár rendkívül értéke az, hogy a tárgyakat, eszközöket többnyire eredeti helyükön sorolja fel, így nemcsak a tárgyak maguk jelentenek kultúrtörténeti dokumentumot, hanem elénk tárul egy parasztporta viszonylag teljes topográfiaja.

A leírás időben megelőzi azt a kort, amíg a mai népi emlékezet elér, de még elég közeli ahhoz, hogy néprajzi módszerekkel a tárgyakat be lehessen

azonosítani, s körülbelüli formajegyeiket meg lehessen határozni. A tárgyak egy része még fellelhető a tájon, vagy a népi emlékezet alapján hozzávetőlegesen rekonstruálni lehet azokat. De éppen az növeli a leltár jelentőségét, hogy abban az időben készült, amikor a tárgyak még egy viszonylag mozdulatlan, hagyományokon nyugvó kultúra hordozó elemeit képezték.

A leltár azonban azt is kétségtelenül bizonyítja, hogy ebben az időben már polgárosultabb elemek is leszárvágnak a parasztsághoz. Kismarja, amely az 1570-es évek óta folyamatosan bizonyos szabadságjogokkal rendelkezik, lakóinak nagyobb mozgáslehetőséget, a világ dolgaiban nagyobb jártasságot biztosított, mint a röghözkötött jobbágy-, zsellérfalvakban az elképzelt volt. Bábolnai Mihály pedig még a helységben is a viszonylag módosabb polgárok közé tartozott, amelyről egy 36 évvel korábban készült adóösszeírás is bizonyosságot tesz. (Conscr. Nova. Quanti Contributionalis Omnium Facultatum Opp. Priv. Kiss Marja, pro A. M. 1770/71. Hajdú-Bihar Megyei L-tár. Rendezetlen anyag.) A ma is élő 84 éves Pesti László gyerekkorában, az akkor több mint 90 éves Kovács Lajostól hallotta, hogy Bábolnai Mihály valóban módos ember volt, fiatal korában a francia háborúban is részt vett s onnan hozott sok pénzt. Idősebb korában pedig talán orgazda volt s ebből is sok haszna származott. De vagyona miatt öreg korában sohasem tudott nyugodtan aludni, mert félt, hogy kirabolják.

A polgári életformára utaló tárgyak ellenére a leltár híven tükrözi a táj etnográfiai sajátosságait, így a kultúrtörténeti értéken túl hasznára lehet a gyakroló muzeológusnak is falumúzeumok, paraszt enteriőrök kialakításánál.

Ö. Bábolnai Mihály Javainak Inventatio szerint való inprotocollatioja.

(A sorszámozást magunk végeztük. A korabeli helyesírással közölt megnevezés után a helyszíni gyűjtés és a szakirodalom alapján valószínű mai értelmezést zárójelbe tesszük. Az egyértelmű, vagy a teljesen bizonytalan adatokat nem értelmezzük.)

Az Első Házban

- (1) Egy veres selyem Közepin sárga tarkájú Kartony Szélú és nyomtatásos béllésű Paplan
- (2) Török Karton tetejű, és kanavász allyu pelyvel töltött Dunyha
- (3) 4 nagyobb és 2 kisebb párnák
- (4) Egy lepedő
- (5) Két Kanavász Derékally, fosztatlan tollal töltve
- (6) Egy fedeles nyoszolya
- (7) Egy szalma takaró
- (8) Viseltes, selyem közepű, zöldes selyem szélú paplan
- (9) Viseltes, karton tetejű paplan
- (10) Négy nagy és két kisebb paplan
- (11) Nyomatott külső tokkal és kétnyüstös belső tokkal készült 3 ócska párnák
- (12) Két ócska veres festős derékally fosztatlan tollal
- (13) Béllésnek való szattyán bőr
- (14) Egy görbe tetejű nyoszolya
- (15) Ruha kartonbul való viseltes paplan
- (16) Festett vászon hátú viseltes 4 Fő allyak, fosztatlan tollal
- (17) Két nagyon viseltes derékally
- (18) Egy szűnyog háló
- (19) Zöld firhanggal bé borított Fekete nyoszolya

- (20) Egy toló nyoszolya (Kerekeken járó gyerekágy, melyet nappalra az ágy alá toltak. A múlt sz. végén még általánosan használták. A MTSZ csak Vas és Nyitra m.-ből ismeri.)
- (21) Egy igen rongyos paplan, rongyos lepedőkkel
- (22) Egy ócska derékally, fosztatlan tollal
- (23) Három főkötő, Tintsekkel 's csipkével
- (24) Egy kerek, arany csipkés Bársony főkötő
- (25) Riszálló orsó (több szál fonal összesodrására való) egy nyújtófavál, Rőfel 's mangurólval
- (26) Ócska Biblia, Szikszai 'Pietét környörgései és Szentek hegedűje
- (27) Egy setét kék férfi mente, Fekete bárány bőrrrel prémezve
- (28) Egy férfiának való viseltes bunda
- (29) Egy asszony rékli zsidó kartonbul, ócska
- (30) Egy béllelt nadrág, 3 férfi Lajblival
- (31) Egy réz mozsár ütőjével
- (32) 15 Győri tálak, 3 közte drótos
- (33) 10 messzelyes forma üveg poharak (messzelyes)
- (34) 4 Miskolczi tálak egy messzelyes bögrével
- (35) Egy hosszú fogas, setét zöld festékekkel
- (36) Két kis fenyő fogasok
- (37) Két pintes palaczk, 7 ivópohár
- (38) Három üveg sőtartó, Ketteje fekete
- (39) Egy kalamáris, tolljával (tintatartó, toll)
- (40) Egy aranyérték, gram nélküli
- (41) Két Tükrök Rámástól, Egy Tütartóval s két ollóval
- (42) Két Kiss pálinkaivó üvegek
- (43) Egy tárcza
- (44) Egy nagyobb 's kisebb lakat
- (45) Egy paprikás fazik
- (46) Egy vasaló
- (47) Egy almáriom
- (48) 38 rőf abrosznak való Türet vászon (Türet vászon = vég vászon)
- (49) 66 sing fehérített Türet vászon
- (50) 23 sing nyers vászon
- (51) 13 ujj (új) szalvéták
- (52) 11 sing nyers vászon
- (53) Tál alá való
- (54) Egy pár ótska strimfli (kötött harisnya)
- (55) Egy pár bőrkesztyű, három pár karmantyú (kötött vagy selyem kar-kesztyű, „érmelegítő”), egy homlekkötő
- (56) 4 rőf posztó szél
- (57) 3 ótska asszony lajblik
- (58) Egy főkötő taftával 's Tintsekkel készült
- (59) Fél viseltes selyem keszkenő
- (60) Egy fűsü tartó
- (61) Egy fénkő, két hurkatöltővel
- (62) Egy almáriom
- (63) Egy leveses ön tál, 3 ön tálakkal, 9 ön tányérok, ön csészével, 16 evő kalánnal, egy nagy kalánnal
- (64) Két réz gyertyatartó
- (65) Egy tölcsér és egy messzelyes
- (66) Egy pár fincsa (findzsa), 3 csésze, 4 fejeér tányér
- (67) Cserzett bőrök 7 darab
- (68) 8 darab fonal és 2 gombalyig zsáknak való (fonal)

- (69) 3 dagasztó kanál, 2 vas kilincs, 1 forgó karika
- (70) 4 kasornya
- (71) 46 darab szappan
- (72) Egy kék 's fehér gombolyag fonál
- (73) Tíz kerék talpába való vasszeg
- (74) Egy kék festésű fenyőfa asztal
- (75) Egy lepedőre való csipke, 6 fakalanakkal
- (76) 10 fenyő karszékkek kékre festve
- (77) Egy légyhajtó
- (78) Egy nagy fenyőfa kék festésű láda
- (79) 38 rőf fehérített vászon
- (80) Három lepedő
- (81) 11 gyolcs lepedő
- (82) 4 szalvéták
- (83) 4 asztalra való abrosz
- (84) 7 törölköző kendő
- (85) 11 szakasztó ruha
- (86) 8 karton párna hajak
- (87) 4 fejeér reczés párna haj
- (88) Fekete szőrrel varrott hét párna hajak
- (89) Virágos fátyol, arany csipkével
- (90) Egy pár ingváll, ujj (új)
- (91) Fejeér musalno szoknya, egy gyolcs kötővel. (Elképzelhető, hogy „mushuly”-ról van szó. Bár a hagyomány már nem ismeri. de XVIII. századi jegyzőkönyvekben gyakran olvasunk „bagaziá”-ról.)
- (92) Kék tafota kötő, 3 szélbe
- (93) Fejeér selyem rojtos keszkenő
- (94) 2 paplanra haitó
- (95) Az öregúr halálraivaló 11 darabba
- (96) Két viselő ingváll
- (97) Két pár ócska strimfli
- (98) Egy kiss vasas láda (Valószínűleg pénzes láda.)
- (99) Egy koci láda (szekérre tehető láda)
- (100) 5 ótska asztal abroszok
- (101) 3 sütő abroszok
- (102) 2 paplanra hajtó
- (103) Két konyha kendő
- (104) Kapcáknak való rongyok
- (105) Két párnahaj
- (106) Egy rongyos török keszkenőbe kötött czérnák
- (107) Két zsámoly és egy sásos kis szék
- (108) Egy eczetes üveg

A második Szobába

- (109) Egy nagy fenyőfa ágy
- (110) Egy ócska derékally
- (111) 4 rongyos párna, haj nélküli
- (112) Egy koci párna (A koci ülésre való párna)
- (113) Egy szalmatarakó Surgyéval (Szalmazsák)
- (114) Egy rostálló ponyva

- (115) 4 Ujj (új) zsák
 (116) Két kecske bőrök s bárány bőr
 (117) Két fátvól szita
 (118) Vesszős gyertyatartó, kettő
 (119) Egy ótska fejr asztal
 (120) Három örös és 7 kancsó
 (121) Egy drótos lámpás
 (122) Két fejr és egy fekete festésű fogas
 (123) Egy hársszék, két karszékkal
 (124) 8 nagy, 4 kicsi párna hajak, 4 paplanra hajtóval
 (125) 7 ingváll, egy pár ingváll ujj (új)
 (126) Egy fejr gyolcs rokolya
 (127) Két törölköző kendő
 (128) Két lepedő
 (129) 3 ingally
 (130) Egy vászon abrosz
 (131) Gyermekeknek való egy pár fejr ruha
 (132) Egy darab vászon és egy rongyos lepedő
 (133) Egy lajblinak való matéria
 (134) Egy kék festésű láda
 (135) 9 rőf nyers vászon
 (136) 22 rőf nyers vászon, szakasztó ruhának
 (137) 5 vastag lepedők
 (138) 7 vastag abrosz
 (139) 10 rőf nyers vászon
 (140) Vastag kendő 10
 (141) 5 szakasztó ruha (kenyérsütéskor használatos)
 (142) Egy kis kocsi láda
 (143) 5 szalvéta
 (144) Egy kenyeres tarisznya
 (145) 10 pár és egy konyhakés
 (146) Egy pinzetek 4 palaczkkal
 (147) Két gombolyító
 (148) 8 bodon
 (149) Egy mente tartó láda
 (150) Egy kommod 3 fiókra
 (151) Két pár cipők
 (152) Egy úti főkötő
 (153) Egy fekete tafota kötő
 (154) Egy fél ócska paplanra hajtó
 (155) Egy karton rokolya réklistól
 (156) Egy török karton rekli
 (157) Egy virágos selyem lajbli
 (158) Egy zöld selyem lajbli
 (159) Egy arany porszín rekli szoknyával
 (160) Egy hamuszín szoknya
 (161) Egy virágos selyem koczkás Szoknya
 (162) Egy veres fejtős párna haj, más kissebkekkel
 (163) Egy fejr huzat
 (164) Egy fejr lajbli
 (165) Egy fekete selyem lábli (lajbli)

A pitvarba

- (166) 83 kissebb és nagyobb tálak
 (167) 28 csészek és szilkék
 (168) 21 fődő
 (169) 13 lábasok
 (170) 43 fazekak
 (171) 2 csorba korsó
 (172) 2 szűrő
 (173) 4 vas és egy réz tepsi
 (174) Egy pergelő serpenyő, 2 vas kalán, 2 nyárs, két vágókés
 (175) Egy torma reszelő, 1 abálló villa, 1 vasmacska (tűzikutya)
 (176) 2 kanális, 16 fakanállal, fa sőtartóval
 (177) Egy almárium 3 fiókkal
 (178) Egy ülő s vas kalapács
 (179) Egy kaszatok, kövestül
 (180) 12 fa tányér

A tornácba

- (181) Két nagyobb 's kissebb nyújtó deszkák
 (182) 4 gyúró tekenő
 (183) Szalma nyoszolya
 (184) 2 szalma szék egy kari székekkel
 (185) 2 mosó szék
 (186) Egy juhász bunda
 (187) Egy fenyőfa pad
 (188) Ruha szárasztó kötél
 (189) Szükség láda
 (190) Szűrő szita, Kovászfával

A sütőbe

- (191) Egy üst
 (192) Egy szapulló (kád)
 (193) Egy kis káva (valamilyen tárgynak a kerete, foglalatja. Pl. kút káva, rosta káva, a háló kávája, a seprű kávája stb.) 1 hámfa
 (194) Egy gyékény

A Kamarába

- (195) 73 font sertés aprólék, 54 font háj, 166 font szalonna
 (196) 13 zsák
 (197) Egy ócska tengely
 (198) Egy nagy fejsze 's 1 szakorcza (kis balta)
 (199) Egy löcs, 2 szerű lapáttal
 (200) Egy ásó, kertész Kapával
 (201) Egy veremvágó („irtó kapa”), egy kapával nyelestől
 (202) Két kapanyél
 (203) Két békó (valószínűleg ló béklyó)
 (204) 3 sing vas
 (205) Egy MB bélyegző vas
 (206) Egy harapófogó egy törthegyű villával
 (207) Egy vashorog csikó tő val (csikótő = a tézsla végén levő forgó karika)
 (208) Egy retecz egy köszörűkő hajtó vassal
 (209) 7 darab vasak
 (210) Egy fa zár (valószínűleg „kölkes fazár”)

- (211) Egy réz bögre
 (212) Egy mérték fontokkal
 (213) Egy vas serpenyő
 (214) Egy hámfá vas abronccsal
 (215) Egy darab vastag kötél
 (216) Hat dézsa, 23 hordó alá való fa
 (217) Egy ferslóg (láda)
 (218) Kis tekenő
 (219) Két véka egy rossz mérczével
 (220) 1 ponyva, 7 szakasztó kosár
 (221) Két meszelő
 (222) Egy szita
 (223) Egy szemes hordó (valószínűleg szemes élelet tartottak benne)
 (224) Egy hús vágó (asztal, tőke vagy bárd?)

A Ház Pagyán (padlásán)

- (225) Egy pálinkafőző üst sisakostul
 (226) Két gyertyamártó
 (227) Hét nagy kétfülvű Fazék
 (228) 28 kissebb Fazék
 (229) 12 ujjs fődök
 (230) 5 lábasok
 (231) 2 cserép tál
 (232) 3 korsó egy kanta (víztartó cserép edény)
 (233) Egy hűshordó vessző Kosár
 (234) Egy új Kartus (Kanna szerű fa edény, MTSZ. Pesti László 84 éves adatközlő szerint egy darab fából készítették, kb. 2 literesforma lehetett.)
 (235) Két ócska pisztoly tok
 (236) 2 kiss hordó
 (237) Egy Csobány (csobán)
 (238) Kis Vass gerebeny egy nádtolóval (gereben, nádvágo)
 (239) Egy hámfá egy pengővel (lyukas vas lemez)
 (240) Hat véka csűs tengeri
 (241) 3 Vass abronccok
 (242) 1 lőcs egy kapanyéllal

A Borházban

- (243) Két fényő hordó
 (244) 13 darab hordó, 3 Vass abronccsal
 (245) Egy káposztás hordó
 (246) Egy tengely vasastól (tehát fa tengelyről van szó!)
 (247) Két lapát
 (248) Egy gyékény, egy ferslóg (láda)
 (249) Egy veder két abronccsal
 (250) 4 három ágú favilla
 (251) 2 kötés abroncs (nyilván faabroncs)
 (252) 2 Kender Törő
 (253) Egy fürdő kád
 (254) 4 darab csapófa (a véka tartozéka)
 (255) Egy pár viseltes szekér oldal
 (256) Egy lábatlan Korcsolya (korcsolya, vagy „bűrfa”, a hordónak a szekérré való feltevésére szolgáló eszköz)

- (257) Egy mérő véka
 (258) Cirka 6 véka búza rostállatlan

A Bor ház paggyán

- (259) 5 véka csűs tengeri
 (260) Egy dézsa, egy kártus
 (261) Egy tavalyi Borjú bór
 (262) Egy kis favilla

Az Istállóba

- (263) 2 ló, 2 tehén, 2 csonka (?) üsző, 2 tavalyi üszővel, egy tavalyi ökör, egy rügött ökör és üszővel
 (264) Egy háromágú és 2 ágú villa

Az Udvaron

- (265) Fűtteni való avas nád
 (266) Egy itató válu (Valószínűleg elírás, mert itt „vaju”-nak ejtik)
 (267) Egy csomó ősz búza szalma
 (268) Egy csomó széna
 (269) Egy bűrfa (L. 256. tétel alatt)
 (270) Egy kútágas fényő gémjével
 (271) Tűzre való darab fák, őlfa
 (272) Egy nagyobb Vasas szekér
 (273) Egy más kissebb vasas Szekér, Kassal
 (274) Egy szántó Taliga, ekeszerszámmal
 (275) Egy nagy Sertés ól
 (276) Eladva: Jóságok, földek, szőlő, 1 szövő, 1 köpönyeg

A porta helyszínrajza, amelyen a leltár készült ismeretlen. Ismerünk azonban több, a XIX. század első felében épült, a XIX. század második felében és később tovább fejlesztett paraszthortát. Ezek általában egységes stílusjegyeket mutatnak, ezért elég támpontot adhat, ha bemutatjuk I. Sajó Sándor ma is meglévő udvarát. A lakóház, disznóól, istálló a múlt század közepe táján épült, a többi épület későbbi, de nem zavarja a korábbi egységet. Ezen a portán a sütőház és a borház hiányzik. (1. sz. ábra.)

A tárgyak elhelyezéséből arra következtethetünk, hogy az idős házaspár egy idő óta egyedül lakott az egykor nyilván népesebb portán. A gazdaasszony halála után, de még a férj életében került sor a leltározásra, ezért az asszony minden ruhadarabját felleltározták, a férj köznapi ruháját viszont nem.

A leltár etnográfiai, gazdaságtörténeti értelmezése nyilvánvalóan hosszabb elemzést érdemelne, hiszen ebből a módosabb paraszti életforma mélyebb összefüggéseire is fény derülne. Most azonban csupán néhány legfontosabbnak ítélt összefüggésre óhajtunk utalni.

Annai első látásra szembeötök, hogy az egykor több tagból álló parasztcsalád a földművelésen, állattenyésztésen kívül foglalkozott kendermunkával, szövés-fonással és szőlőtermesztéssel. Nincs utalás a juh, méh tartásra, sőt a baromfira se, de valószínűleg csak a tárgy jelentéktelensége miatt nem került be a leltárba.

A családi élet központja a nagyobbik szoba, illetve „ház” lehetett. Az egykor nagyobb család emlékét a két mennyezetes nyoszolya, a fekete nyo-

szolya és a tolóagy őrizi. A gazda az ún. „fekete nyoszolyán” aludhatott, hiszen a többi ágyba nagyszámú fölös ágyneműt is bevetettek. A szoba többi bútordarabjai; egy hosszú és két kis fogas, valószínűleg polcokkal, hiszen rajtuk helyezhették el a 23–34 tételszám alatt felsorolt tárgyakat. Volt a szobában két „almáriom”. E kis polcos szekrények egy-egy példánya ma is megtalálható régi házakban. Egyikben főként asszonyi kelmézőt, másikban főként használati tárgyakat tartottak. (48–73. tétel.) A szoba központi helyén állhatott a „fenyőfa asztal”, a „nagy fenyőfa láda”, mely tömve volt ruhaneművel, házi szőttessel (76–106. tétel). Volt még a szobában 10 karszék (valószínűleg csak háttámlás székek voltak ezek), két zsámoly és egy „sásos kis szék”. A bútorokon a kék szín uralkodott, az egyik polc zöldre volt festve. A munkaeszközök közül – nyilván a kemence mellett a „patka” és „sut” körül – a riszáló orsó, a mértékességül szolgáló rőf, a nyújtófa és a mangorló kapott helyet a szobában. Feltűnően sok a feldolgozatlan vászonszövetes. A polgárosodásra utaló intímabb tárgyak, mint az arany mérték, az üveg- és ónedények, kalamáris, pénzes láda stb. szintén szembevetődnek. A könyvek a református parasztladók legfontosabb – olykor „kötelező” – olvasmányai.

A második ház lakásul is szolgál. Mivel itt csupa női ruhadarabokat találunk, elképzelhető, hogy ez a háziasszony „hálószobája” lehetett. Bútorzata egyszerűbb, mint az első szobáé. Egy nagy fenyőfaágy, 3 hárszék (valószínűleg hancsból fonott székek), négy különböző láda, egy „kommod”, három fogas azt mutatják, hogy a legszükségesebb használati tárgyaknak valószínűleg raktára alakult itt ki. Viszont éppen ezért valószínű, hogy a több mint 150 tárgy ellenére a szoba rendezett hatást mutatott.

Mindkét házra a puritán külső jellemző. Nincsenek pl. faliképek vagy más, az alföldi puritán gazda számára haszontalannak tartott díszítő elem.

A pitvar a konyha felszerelését őrizte. Középen a sátorkémény alatt állt egykor a tűzhely. Egy „almáriomban”, egy kanálóban s valószínűleg a leltárban nem szereplő deszka polcokon (a helyi nyelven „telási”) helyezték el az edények hosszú sorát. A konyhában tartották a gazda kaszafelszerelése közül az ütőt, kalapácsot, a kaszatokat és a követ.

A tornác (az eresz alatt) a nagyobb helyet foglaló, de gyakran használt tárgyakat, eszközöket tartották. A szalma nyoszolya a juhászbundával délutáni szunyókálásra szolgált, néha nyáron háltak is rajta. A „szükségládát” csak akkor használták, ha olyan nagy beteg volt a háznál, aki nem tudott a szobából kimenni. (Az öregebbek még ismerik, ma már nem használják.)

A „sütő” 160 évvel ezelőtti formája teljesen kiment az emlékezetből. A mai sütőházak, nyárikonyhák a XX. században keletkeztek. Valószínűleg a múlt század elején sem kenyérsütő házról lehet szó, hiszen a kemence akkor is és ma is minden parasztházban bent volt, hanem hús-, szalonnasütőkről, ahol a levágott sertés húsát, szalonnáját dolgozták fel. Ilyen funkcióval a legrégibb portákon még 1940 körül megtalálható volt a lakóházzal vagy az istállóval egy fedél alá épített, üstházzal ellátott, de többnyire már „kamara” céljára használatos helyiség.

Kamara módosabb parasztportákon néha több is volt. Mint a leltárból kiténik, ez volt a család magtára, élestarja, egyúttal bizonyos gazdasági eszközöknek a raktára. A hűsféléket rudakra függesztve tárolták, a szemesterményt hordóban vagy „ferslóg”-ban. E német eredetű szó (Verschlag) ebben az időben széles körben elterjedt s talán használták az ácsolt láda (hombár) helyett is, hiszen a hombár egyetlen parasztház udvaráról se hiányozhatott. Egy-két évvel később hasonló gazda portáján készült leltár a „hombár” mellett említést tesz „búza tartó kas”-ról is. (Néhány Kun Mihály Házi Leltára.

Kismarjai tan. jk. 1808. jún. 30.), de Bábolnai Mihály kamrája ennnyivel szegevényebb.

A padlás („pad”, „ház hija”) a ritkán használt tárgyak raktára. Az elengedhetetlen pálinkafőző, gyertyamértő, a lakodalmakon használatos nagyméretű cserépedények, s nem utolsósorban a háborús időkben – talán a napoleoni vagy a még régebbi porosz háborúkat – idéző két ócska pisztolyok. (Az előbb idézett Kun Mihály portáján még a „pár pisztolyt”, egy flintát és egy kardot is találtak.) Itt tartották a víztartó csobánt, az időszakos kendermunkára használatos gerebent, a nádoltót, s nem utolsósorban – ekkor még göré híján – itt tárolták a tengerit.

A borház szintén afféle gazdasági raktár lehetett. A hordókön kívül itt helyezték el minden olyan tárgyat, melyet az idő viszontagságától megakartak kímélni. A borház padlásán szükségéből terményt is tároltak.

Az istálló a kismarjai parasztportán a lakóház után a legrangosabb épület volt. Nagysága néha vetekedett a házzal. Egyszerűbb formájában is legalább két részből állott, melyet középen az „arcaljaszól” választott el. Egyik végében a lovak, középen „arcal” szemben a tinók, ökrök, másik végében a tehének, borjak álltak. Nagyobb gazdáknál három-, négyrészes istállót építettek.

Az udvaron állott a gémeskút (bevéselt ágassal), a vályut egy szál nyárfából faragták. A szabad ég alatt állott a szekér s az eke is. A korábban idézett Kun Mihály udvarán az eken kívül „vas fogas boronát” is találtak.

Az udvarán meg kell még emlékezni a „sertés ól”-ról. Ezt a hatalmas, fa alapokra épített, három rekeszből álló tornácot ólát vándor román faragók hozták erre a vidékre a Meszes és a Réz hegységéből s itt a helyszínen állították össze.

A leltár nem ad számot semmiféle „szín” jellegű épületről, sem pincéről, göréről és veremről. Felderítéseink szerint szín, göré, pince ebben az időben még valóban nem igen épült a faluban. A verem azonban már évszázadokkal korábban ismeretes. A falu melletti temetőben sírásósk alkalmával több száz éves kiégetett gabonásvermeket találtak. XVII–XVIII. századi jegyzőkönyvek számtalan esetben adnak hírt az udvaron vagy a falu szélén elhelyezkedő gabonás vermekről. A XIX. század elejétől azonban megfigyelhető, hogy a verem fokozatosan a szegényebb néprétegek portájára vándorol s a nagyobb gazdák kezdik elhagyni. A század húszas-harmincas éveiben ezek helyett építik majd a lakóházak alá a pincéket.

Érdekes megfigyelni, hogy bármilyen részletes is a leltár, számtalan olyan tárgy, eszköz hiányzik belőle, mely nélkül egy múlt századi parasztgazdaság felszerelése nem lehet teljes. Az előbb idézett boronán kívül ilyenek a különböző rosták, a nyomtatógereblye, a daráló, különböző kisebb kéziesszközök, mint a vonókesz, vésők. Hiányzik a járom, a tézsla, de hiányoznak egyes viseletkélek is, mint a csizma, a férfiak által ebben az időben nélkülözhetetlen nyári viselet, a gatyá és még sok más.

Ez a tény több dologgal is magyarázható. Nyilvánvaló, hogy az idős házaspár az utolsó években már egyre kevesebb aktivitással dolgozott s az ilyen udvarokról a felszerelési tárgyak lassan tűnnek el. Széthordják az örökösök, kölcsönkérnek s vissza nem adják a szomszédok, ismerősök. A kopottabb s már nem használt tárgyakat feltűzelik, megsemmisítik. Másik magyarázat, hogy a leltárát készítő bizonyos tárgyakat – valamilyen megfontolás vagy véletlen folytán – figyelmen kívül hagytak. Ilyen lehetett a baromfi és még sok apró kézi eszköz. De az sem lehet feltűnő, ha egy-egy eszköz egyszerűen hiányzik a portáról, mert ezeket rokonok, ismerősök bármikor kölcsön kaphattak.

A leltár ennek ellenére érdekes kortörténeti dokumentum.

Kazinczi Sámuel

KÖVER SÁNDOR

házak is nagyrészt itt épültek fel. Ezt igazolják a még meglévő Csapó utca 45., 47., 49. számú polgárházak együttesének kialakulása is, melyek bár erősen elhanyagolt állapotban várják lebontásukat és az idők folyamán igen sok átalakítást szenvedtek, mégis magukon hordják a XVIII–XIX. századfordulón a városban kialakult fejlett építési gyakorlat nyomait. Ezek az épületek a Debrecenben kifejlődött copf és klasszicista stílus szépen felismerhető jegyeit mutatják. Minthogy erősen avultak és mélyen elougranak az utca új szabályozási vonalába – megmentésükre gondolni sem lehet.

A korábban említett és az 1920-as években még egységes homlokzattal rendelkező Tatay-ház, mint a vázlat is bizonyítja, helyreállítva, vagy skanzen-szerűen átépítve, feltétlen védelmet érdemelt volna, annak ellenére, hogy az 1940-ben végzett átalakítással, midőn az utcai részen üzleteket alakítottak ki, az épület sokat veszített eredetiségéből. Időközben az udvari árkaós folyosó nagy részét is beépítették, átalakították. A második világháború alatt pedig komoly sérüléseket szenvedett, amit csak részben és nem műemléknek megfelelően állítottak helyre. Így az itt tervezett és azóta elkészült szövetkezeti áruház építése miatt megmentésére komolyan, sajnos, már nem gondolhattak.

A jellegzetes törtvonalú oromfalával és emeleti ablak kiképzésével, valamint az ion fejes homlokzati oszlop kialakításával igen sok hasonló jellegű debreceni ház utolsó képviselője volt, melyeket már csak sárguló fényképek őriznek.

A város belső átépítése egyre nagyobb méreteket ölt és ez a fejlődés természetesen velejárója, amit feltétlen támogatni kell. De gondolnunk kell arra is, hogy a város fejlődését igazoló és küzdelmes múltját megőrkítő emlékek maradjanak meg az utókornak. Még néhány civisház megmenthető, illetve átépíthető állapotban van a városban, melyeknek megmaradásáról, vagy megfelelő átépítéséről feltétlenül gondoskodni kellene.

Kazinczi Sámuel sírköve a hajdúböszörményi Keleti temetőben

„Kazinczi Sámuel orvosdoktor, megyei főorvos, K. László s Boldogh Erzsébet fia, szül. 1803. aug. 22-én Kis-Kun-Halason (Pest m.); tanult a halasi és kecskeméti gymnaziumban, 1815. szept. Debrecenbe ment a felső osztályba; 1826-ban senior volt és a hét éves tanfolyamot bevégezte (közben 1824-ben a német nyelv tanulása végett Kézsmárkon volt). Az orvosi tanulmányok hallgatására Bécsbe ment. Az 1831. cholera idején, mint ötödéves orvostan-hallgató Trencsénbe küldetett. 1832-ben nyert orvosdoktori oklevelet Bécsben és júniusban a Hajdú-kerület orvosdoktora lett és az maradt 18 évig; azután Szabolcsmegye egyik főorvosa volt 2 évig és Hajdúböszörmény város orvosa

háromig. 1855. okt. 6-án szélütés érte és meghalt azon év december 7-én Hajdú-Böszörményben. – Bécsi tartózkodása alatt a Magyar Kurir főmunkatársa volt. – Munkája: Dissertation inaug. de odio. Vindobona, 1832. – Orvosi naplót írt 23 évi gyakorlatra alatt, mely 26 kötetben a hajdúböszörményi ev. ref. egyház könyvtárában van; eszerint 50 000 beteget gyógyított. (Szinnyei könyvszete és Bakóci János szíves közlése Hajdú-Böszörményből.)

Érdeklődtem Janó Ákos kiskunhalasi múzeumigazgatónál a Kazinczira vonatkozó, ott fellelhető adatok iránt, aki volt szíves közölni, hogy Kazinczi Sámuel nem Halason született, hanem másutt. Apja Kazinczi Szabó László kántor 1815-ben került Halasra és 1823-ig volt itt, a fenti minőségben. 1815-ből származó adat szerint a halasi Alumnum a debreceni kollégiumban tanuló diákok közül néhányának anyagi segélyezését vállalta és erre a célra a város bizonyos összeget szavazott meg, így Kazinczi Sámuel részére is, melyet tovább is fizettek. A születési hely és idő nem állapítható meg.

Hajdúböszörményben minden valószínűség szerint a mai tejüzem Lenin utcai épületében lakott, mert az 1842-i összeírás és a Hudátsi féle térkép szerint ez a ház (7. sorszám) volt a „Doktori lak”, ahol később Losonczy Álmós, a későbbi megyei főorvos is lakott, később pedig főszoftgábirói lakás volt. (A másik orvosi lakás a 65. számú telken volt, amelyre fenti összeírásban az áll, hogy „a városé”; itt lakott később dr. Veress Menyhért városi orvos, a központi gyógyszerészár mellett.)

Kazinczi Sámuelről id. Révész Imre 1871-ben a Vasárnapi Újságban, Tóth Béla pedig három könyvében is megemlékezik, így a Memendomdákban (1896), a Magyar ritkaságokban (1899) és a Magyar anekdotákban (1899–1904) II. kötetében. A két utóbbiban egész terjedelmében leközi „*Debreceni Professor Hatvani István életéből töredékek*” című művecskéjét (19 oldalon), mely azelőtt sokáig csak másolatban forgott a közönség kezén, míg végre a Vasárnapi Újság 1874-ben kinyomatta. Kazinczi 30 évvel Hatvani (1718–1786) halála után került Debrecenbe és itt ismerte meg a róla elterjedt legendákat. Tulajdonképpen a magyar Fastról elterjedt ördöngös híreket akarta a szerző kifigurázni, azonban éppen ezáltal lett a hírek főtérjesztője. Mind az előjáró, mind a hátuljáró beszéd alatt az író K. S.-sel jelzi a névet.

Bár Imre–Julow Viktor 1964-ben megjelent könyvükben: *Debreceni diákoléalom a tevilágosodás korában* a címe, arra hivatkoznak, hogy a mai kutatás szerint a monda sohasem élt a nép ajkán: a debreceni kollégium légkörében termett még Csokonai idejében és legrégibb kézirata 1796-ból való s lényegében a tréfára mindig kész diáksereg anekdotázása. Kazinczi Sámuel csak 1815–1826 közt élt Debrecenben, mint a kollégium növendéke, így a Töredéket nem neki, hanem az ismeretlen B. F. I.-nek tulajdonítják és a mű keletkezését 1796-ra teszik.

Kazinczi tehát valószínűleg csak leírta és kibővítette a régebbi keletű Töredékről, még feltűnőbb, hogy akkor miért került a Magyar írók élete és mélyet egysékes szintén Kazinczinak tulajdonították. Megemlékezik Kazinczi Sámuelről, Tóth Béla könyvei nyomán, dr. Magyary-Kossa Gyula is, mint a Töredékek szerzőjéről, Magyar orvosi emlékek című könyvének IV. kötetében.

Akárhogy áll is a dolog, nem vitás, hogy Kazinczi Sámuel íróember volt, hiszen Bécsben, mint láttuk, a Magyar Kurir főmunkatársaként működött. Feltűnő azonban, hogy Bakóci János, illetve Szinnyei sem emlékezik meg a Töredékről, még feltűnőbb, hogy akkor miért került a Magyar írók élete és munkái című lexikonba?

Engem azonban elsősorban az orvos érdekelt. Hozzáálltam, hogy felkutsassam a Szinnyeiben említett 26 kötet orvosi naplót a ref. egyház levéltárá-

ban. Azonban az 50 000 beteggel foglalkozó orvosi naplónak nyoma veszett. Valamint mégis sikerült találnom Almássy Márton ref. lelkész jóvoltából az egyházi iratok között: Kazinczi évi jelentéseit, úgyiratait 1834-től 1849-ig, tehát kerületi főorvos korából. Ezeknek az iratoknak kortörténeti jelentőségük van. Közülük, helyszüke miatt, csak az 1848. és 1849. évi jelentéseket ismeretem.

1848 nem volt kedvező év: a betegségek száma megsaporodott: járványok léptek fel: petécs, epeláz, vérhas, cholera, torokgyík és skarlát. Megszaporodtak a szívbetegségek, minek okát hazánknak izgatott és aggasztó állapotjában kell keresni, mert régi tapasztalás, hogy belső háborúk idején a szívbetegségek megsaporodnak. Míg a halottak száma 1847-ben 1870 volt, 1848-ban 2369. Ebből Böszörményben 567 halálozás volt. (Ekkor városunknak 16 000 ezer lakosa volt, és a halottak száma ma, 30 000 lakos mellett, lényegesen kevesebb.) A kínások elfogytak és nem is szerezhetők be a háború miatt. A kerületi seborvos, aki az önkéntes gyalog nemzetiséggel táborba ment, a vegyes műszerek közül többet magával vitt irás ellenében. A személyzet létszáma a kerületben: 49, ebből 3 orvosdoktor, 7 seborvos, 4 gyógyszeráros, 1 baromorvos és 34 bába.

1949. év sem volt kedvező járványok miatt: cholera. Először Dorogon lépett fel Debrecenből hazatértek közt. 6 hétig tartott, a betegek egyharmada meghalt: szám szerint 54-en. Másodszer nyáron ütött ki a muszka hadjáratok: mind a hat városban, összesen 849 halálozással, ebből Böszörményben 216 halott volt. A muszáknak kevésbé kitett városokban (Nánás, Dorog) a cholera is csekélyebb mértékben lépett fel. A járvány júliustól szeptemberig tartott.

Ezenkívül volt typhus, vérhas, torokgyík, himlő (hólyagos és veres). Szórványos betegségek voltak a leverő indulatok (búsulás, hosszas félelem, nagy megijedés) okoztatni szokott sinfések, szivdobogás, szivszorulás, időtlen és szerencsétlen szülés, hosszas álmatlanság, mely utóbbi egyes esetekben elme-zavarodásba ment által. A meghaltak száma átlagos 1800–1900 helyett 3281 volt, ebből Böszörményre 873 esett. A kerület lakossága kb. 59 000 volt. Erőszakos halál volt 23, ebből egy szepős gyermeknek a patkány összerágta a száját: meghalt.

Gyakori betegség volt a typhus, amit petécsnek neveztek, továbbá a hólyagos himlő. Utóbbi betegségekben 700 gyerek közül 176 halt meg. Ebben az időben már oltottak himlő ellen: négy oltást végeztek. Gyakori volt a váltóláz: a malária. Egy jellemző adat: a kerület felhatalmazta a seborvost a műszerek megtisztítására és élesztésére a ház pénzéből, de minthogy a pénzár üres volt, az 1837-ben nem történhetett meg, 1838-ra maradt.

A keleti ref. temetőt, ahol Kazinczi Sámuel is el van temetve, közelesem lezárják és 25 év múlva megszűnik temetői jellege. Ebben a temetőben több neves emberünk síremléke áll. Akik 25 év múlva intézik a temető felszámolását, bizonyára gondolnak a Kazinczi Sámuelhez hasonló, hozzátartozó nélküli halottak síremlékeinek muzeális elhelyezésére, megőrzésére – megemlékezés okából.

Polgári Mihály nyomtatott műve

TÓTH BÉLA

Polgári Mihálynak, a debreceni Kollégium egykori diákjának, akinek történeti és művelődéstörténeti jelentősége csak mostanában kezd kibonta-

kozni előttünk, eddig csak kéziratok műveiről tudott irodalomtörténetünk. Szinyei Magyar Írók c. lexikona egy bibliai tárgyú történeti művét tartotta számon, Bán Imre 1950-ben róla írott tanulmányában egy Magyar Historia c. munkájára hívta fel a figyelmet, amely azonban elveszett vagy egyelőre lap-pang. Ugyancsak tudomásunk volt Polgárinak egy latin nyelven írott önéletrajzáról és útleírásáról, melyet a Kollégium Nagykönyvtára őriz, melyet azonban a legutóbbi időkig talán senki sem olvasott el teljesen, s így ismer-tetésére csak a Déri Múzeum 1970. évi Evkönyvében kerül sor.

Most azonban, ugyancsak a Kollégium Könyvtárában (G. 2563. jelzés alatt), előkerült Polgárinak egy nyomtatott műve is, mely 1758-ban Hágában jelent meg. Hogy a mű keletkezési körülményeit és tartalmát megérthessük, s jelentőségével tisztában legyünk, rövid pillantást kell vetnünk a szerző életére.

Önéletrajza szerint Polgári 1713-ban született Tiszapolgáron. Iskolai tanulmányait Tiszacsegén, de legnagyobbrészt a debreceni Kollégiumban végezte; kisebb-nagyobb megszakításokkal 14 évig volt a Kollégium diákja, majd 1739-től 42-ig a vári gimnázium rektora, aztán 1742 nyarán Hollandia (akkor: Belgium Foederatum) felé vette útját. 1743-ban hazajöve előbb szat-mári, majd 1746–51 között hajdúhadházi, azután mezőtúri lelkész lett. Itt érte a vád 1752-ben, hogy egy prédikációjában felség sértést követett el, s ezért Gyöngyösön, majd Egerben. katolikus egyházi bíróság elé állították. Ő azonban nem várta meg a per lefolyását, egri börtönéből megszökött, s ismét Hollandia felé vette útját. Ettől kezdve élete további folyásáról csak Bod Péter Athenasának egy toldalékából volt tudomásunk, amely szerint ké-sőbb felesége is két gyermekével utána bujdosott, s fia, szintén Mihály, Hol-landiában orvosi oklevelet szerezve, azzal hazatért, s lett a hajdúkerület fő-fizikusa (orvosa).

1969 decemberében azonban a Kollégium könyvtárában megtaláltam Pol-gárinak említett nyomtatott munkáját, mely Hágában Joannes de Cros könyv-kereskedő (bibliopola) nyomtatásában jelent meg. A fűzött állapotban levő, kis 8-adrét alakú csinosan nyomtatott könyv címe:

Applausus Jubila Batavico Ancillans. Sive Carmen
Heroicum. Quo, Batavis praecantibus, Diem Natalem

Celsissimi Doimini, Domini
Gulielmi V;
Dei Gratia Arausonensium et Nassoviensium
Principis etc. etc. Primum Decennii Sui
Ingressi, celebrare gestit.

Michael Polgari
Hungarus

A címlapon ezután még egy kétsoros latin nyelvű alkalmi epigramma, nyilván szintén Polgári munkája, s a nyomtatás helye és a nyomtató neve szerepel.

A kis könyvecske 5 számozatlan, VI–VIII-ig római számokkal ellátott, majd innen Tő, arab számokkal jelzett lapból áll. Végig latin nyelvű.

Már a címből kitűnik, hogy az egész mű V. Vilmos nasszauai herceg, az Egyesült Belga Tartományok, azaz Hollandia uralkodó hercegének tizedik születésnapjára készült dicsőítő irat, mellyel a szerző a nagyhatalmú úr, illet-ve környezete figyelmét igyekszik magára terelni.

A 3. számozatlan laptól a VII-ig a címben is említett herceghez szóló ajánló sorok foglalnak helyet, melyben az ilyen írásokban szokásos dicséreték

mellett a szerző főleg a saját nehéz helyzetére igyekszik felhívni a címzett figyelmét. Az 5. számozatlan lapon pl. ezt írja: „Izgottan kezdtem gondolkodni azon, hogy én, aki, ne mondjam, vándor, de egyenesen hazatlan vagyok, mit tehetnék, hiszen ily dicső feladat megoldásához sem tehetségem; sem tudásom, sem megfelelő módom nincs.” Ajánló sorait pedig így írja alá: „Polgári Mihál, öt évvel ezelőtt Magyarországon a túri református egyház lelképásztora, most pedig a számkivetés keresztjére feszített magyar.” (Szerző ford.)

Az ajánlás után az arab számokkal jelzett lapokon hosszabb dicsőítő vers következik hexameterekben a humanista panegyriszek mintájára, mely hősét túlzott dicséretekkel halmozza el, s főleg az antik mitológia és történelem nagyjaihoz hasonlítja. A kitűnő verselőkézségről és magas fokú latin tudás-ról tanúszkodó költeményben ilyen sorokat olvashatunk:

S minthogy a sors e kegyet tőlem megvonta, – de fáj ez!
Gyöngye örömmel járulok csak ez ünnepi naphoz;
Mégis igyekszem mindazt nyújtani, mit csak a Múzsza,
Mely még hű hozzám, nekem is bőven, szívesen nyújt.

(Szerző fordítása)

Ezután egy rövid lírai, oktató, bölcselkedő költeményt olvashatunk sapp-hói sorokban. Íme a vers utolsó szakasza:

Si Deo vives, Patriae Bonoque
Unice: Mercedes eris peramplae
Particeps: quam nulla abolebit Aetas,
Casus et ullus

Magyarul:

Hogyha Istennek s a hazának élsz, s a
Jónak, bőséges jutalom lesz részed,
Melyet nem vesz el sem idő, sem ártó.
Sors soha töled.

(Szerző ford.)

Az utolsó (16.) oldalon pedig tréfás sorrendbe illesztett latin szavak helyes elrendezésére buzdítja a szerző a tízéves herceget, hogy azok üdvös és illő intelmeket adjanak ki („dabunt Praecepta salubria et aequa”), tehát egy máig is szokásos rejtvényjátékkal igyekszik az ifjú herceg kedvében járni.

Íme tehát: egy újabb adalék került a kezünkbe, mely amelllett, hogy Polgári írói tevékenységének körét gazdagítja, fényt vet a szerző hollandiai helyzetére, életkörülményeire is. További, esetleg Hollandiában folytatott ku-tatások valószínűleg még több adatot juttathatnának a kezünkbe.**

Móricz Pál két levele Oláh Gáborhoz

TÓTH ENDRE

Oláh Gábor életrajzának kutatása közben bukkantam Móricz Pálnak, a Hajdúság valamikor népszerű írójának két eredeti levelére a Déri Múzeum

**Polgári életével és poréval legutóbb Bán Imre foglalkozott irodalomtörténet-írásunkban „Polgári Mihály magyar történelme” című tanulmányában (It. 1950. 1. sz. 76–79. l.). Ugyanott további irodalmi utalások találhatók.

irodalmi gyűjteményében, az Oláh-hagyatékban. Móríc Pál közelgő centenáriuma alkalmából – úgy gondoljuk – nem lesz érdektelen a levelek közreadása. Bár Oláh több mint tíz évvel fiatalabb volt Móríc Pálnál, kapcsolatukban ez érdekesen nyilvánul meg. Előbb a már tekintélyes szerkesztői és írói múlttal rendelkező Móríc támogatja a még diáksorban levő Oláht és Bokrétaiból társait, Madai Gyulát és Gulyás Józsefet. Nemcsak azzal, hogy lapjában sűrűn megjelenteti a kezdő poeták verseit, hanem több alkalommal lelkendezve és magasztalóan ír róluk. Az első levél idejében – 1906 nyarán – mindketten Debrecenben élnek. Oláh a pesti egyetem elvégzése után a Kollégiumi Könyvtárban működik, Móríc Pál pedig a Debreceni Független Újság egyik szerkesztője. Az „Úti levelek”, melyről Móríc első levelében részletes véleményét kifejti, Oláh erdélyi utazásáról szól, melyet költőtársával, Bodor Aladárral tett meg. Az útirajz még azon év őszén könyv alakban is megjelent „Barangolás Erdélyben” címmel.

A második levélből, mely 1910 nyarán kelt, kiderül, hogy az akkor már Pesten, az Egyetértés című lapnál újságíróskodó Móríc Pál legközelebb kiadandó elbeszéléskötete előszavának megírására Oláht kérte fel. Oláh ekkorára már elismert, termékeny, sőt hírneves írónak számított, személye és művei körül heves viták zajlottak a konzervatívok és a nyugatosok tábora között. Oláh az előszót megírta, elküldte Mórícznak, aki azonban – levele tanúsága szerint – nem mindenben lehetett elégedett Oláh megállapításaival. Oláh éppen azon ütközik meg, hogyan hagyhatták az akkor már forrongó, modern áramlatok teljesen érintetlenül Móríc Pál stílusát, szemléletét. Hízen ekkor már felléptek Petelei, Erődy és Móríc Zsigmond is, a maguk naturalistább, forradalmibb, bonyolultabb parasztszemléletével. Móríc Pál kissé idealizált típusú hajdú pedig megmaradtak a maguk patriarkális, virtuosus, puritán mivoltukban. A levélnek külön érdekessége, hogy Móríc Pál maga összehasonlítja saját „szabad hajdú” hőseit a Móríc Zsigmond jobbágyi sorból alig kiszabadult, szegény-paraszti alakjaival. Az Oláh-féle előszó azonban mégsem jelent meg Móríc Pál legközelebbi kötetében, az 1912-ben kiadott *Pusztuló világ*-ban s az 1913-as *Régi magyar élet*-ben.

1.

„Jegyzetek az Úti levelek-hez. Debrecen, 1906. augusztus 3.

Gábor diákom!

Az *Úti levelek* 1-től 66 lapszámra terjedő sorait kétszer is végig olvastam. Nagy szó: egymás után!... De úgy itélem, még többször átolvasva is találok bennök felfedezésre érdemes, érdekes szép részleteket.

Ezekben a *levelek*ben tisztelettel parancsolólag, szeretettel gerjesztőleg nyilatkozik meg az igazi Oláh Gábor. A tanult fejű Oláh Gábor. A költői lelkű Oláh Gábor.

Az őszinteség göröngyeit mely költői lélek ébredő napjának aranyos sugarai játszatgatják körül! Annyi báj, annyi üdőség, annyi erős hasonlat és megfigyelés, föld-fajszertetet olvad megkapó evgségbe, még az ifjúkorral együtt bímbózó túlzásokat, némely diákos szertelenséget is gyönyör olvasnunk.

Ezen *levelek*nek évekre még ifjú írója önével, önizléssel taposott gyakogcsvényen halad – felfelé! Termékenyítő barázdá minden lépése. Széleskörű tudásának kincseit gyemánt porzóként hullajtja az *Úti levelek* barázdáira.

Ez a legény, az Oláh Mihály gazdáék pápaszemes, kenderként nyurgult fiacskája, az iskolapadokon nem hiába kopptatta homi posztójú nadrágocskájának ülepét. Ez a fiú éber szemmel nézi a világi élet jelenségeit. Nekem akkor, ott a legkedvesebb, midőn, ahol *leveleim*ek barázdáiból saját termésű búzákat, virágok, szerszámfának s gyümölcsstermesre hasznos csemeték fakadoznak, sudárodnak fel... Csak magyar elme termelhet ilyeneket. Nem is annyira termelés, mint teremtés ez. Bizonyosága, hogy a magyar lélek, a magyar alkotó tehetség Európában is betölti helyét.

A piros, acélos magyar búzához hasonlatos nyelvezet, gondolatok, megfigyelések gazdag pompája mellett azt is gyönyörködve olvasom e *levelekből*, hogy a kocsmárosné *tesis* fölé helyezed a kocsmárosnak. Vagyis nem egyedül az elvont tudományok emlőjén ragódni az életcélo... Hát kívánom is, hogy még nagyon sok szép ilyen könyvet írass! Amde a könyvtárszoba mellett: a gyerekszobáról sem feledkezzél meg! Csakis így *egész* az ember élete. A sirhanttal záródó emberi munkálkodás érdemkoszorú, helyesen írad, ezek!

Ölelek

Szabad Hajdúd, a
szárnyezetten vén cimborá.”

2.

»Kedves Gáborom!

1910. június 14.

Leveledet, az Előszót. kézirataimat megkaptam. Az Előszóra vonatkozólag már írtam Kardos Albertnek is. Elfogadom. Megfelel a te egyéniségednek. En a te becsületedet olvastam belőle. Most sem szédítel tömjénfüsttel, mint az már ilyen esetekben szokás. Csupán a részletekre van kérésem hozzá! En megértem és értékelem minden szavadat. Azonban – fájdalom – manap nem mindenki érti meg hajszálfinomán kifejező elhajlásait és meghatározásait a mi kincses magyar nyelvünknek.

Egyik helyt például azt írod: „ – vannak itt felagatva az *együgyűen* becsületes történetek falára”. En megértettem ezt! Amde attól tartok, az értelmetlenség vagy remélhető gonoszokdás majd ostobaságot, hülyeséget sűti könyvemre az – együgyűből! Úgy hiszem: *lehéren* becsületes jelzővel enyhébben, de azért híven tüntetné fel becsületes történeteimnek – meszelt falát!

A *durván* élceskedő szólásaitak – helyén is, szerintem, enyhébben ugyan azt fejezné ki a *vaskosan*, – *vastagon*, – *teleszájra*, vagy más ilyesféle jelzés.

A *nyelvemet* remekes magyar szürhöz hasonlítod. Jó! Maradjunk a szürnél. Érdekesen és gazdag erővel alkalmaztad e hasonlatot! Hanem egy kifejezésedet tagadóba veszem. Ismerek *konya kalapot*, midőn *lekonyul* az avatag kalap karimája. Halottam arról is, hogy némely ló *lekonyítja* a fület; sőt mihamar *lekonyul* – bizonyos kort elérvén – az embernek a *monya* is. Az azonban újság előttem, hogy a szokatlan szür viselet is *lekonyítja* vagy lekonyítaná eleinte az ember vállát! Ez azért bizonyosan *elírás* részéről. Helyesbítését ajánlom jó nyelvérzékedbe. Nem olyan lengő-lingó, gyűrhető konya portéka a magyar ember vállá.

A többi, amit még itt elmondok, már inkább magyarázatul és igazolásul szolgáljon előttem. Nem kétségeskedem a Móríc Zsigmond raffinált és kegyetlen paraszti felől. Azok *parasztok*, a robotsorból alighogy kiszabadult, keserű, tehát önző emberek! Az en *egyszálleklú hajdúim* azonban, kár hogy

közelebbről nem ösmerek őket, századok óta nem ösmertek maguknál *különb urat!* Századok óta a maguk barázdáit szántogatják ők! Az ősi hajdú köztársaságban keserűségből, helyesebben mondva: *bajból*, mint *kalásból* egyenlően jutott mindenkinek; így tehát az ősi magyar jó tulajdonságokat inkább fenn tarthaták, sőt tartják ma is. S nem azért *olyan jók*, mert én csakis a jót akartam látni bennök, de jók voltak s részben ilyen jók ma is, mert egyesek növéskükben és törekvésükben nem hajlították félre őket a kedvezőtlen körülmények kényszerére.

Nagyon érdekes és okos írásodnak csupán egy pontja homályos előttem, ahol Magyarországnak minden előre néző, előre érző, holnapról ircsóköli pennaforogatóival állítottál szembe. S mondod, hát nem érdekes ez? Így írni, így érezni 1910-ben? Azt hiszem, ebbe bele fognak kapaszkodni s talán nemcsak én, de mások is úgy fogják értelmezni, hogy én valami gombostűhegyre való múzeumi csodabogár vagyok!

Éppen azért alig is várom azt a július elejét, hogy szóval jobban kibeszélhesük magunkat. Mert egy lélektani érdekességről megfedekeztem, mint újságíró meg a má, a holnapot szolgálom, hogy a sitergő istennyila ütne bele a tintatartagába.

Nyitni Ádám baján segíték! Ezt a lapos pipacsvirágot kihagyom a bokrért. A közlendők közül a lomtárba dobom az öreg Alföldi *tüzzel avatott bundáját*, nélkülök is hosszúra nyúlik ez a kötet.

Fáradózatod, érdeklődésedet szolgálatra-kész hálával köszönöm! – Igaz baráti szeretettel öllelek

Budapest, II. Batthyány u. 55.

Móricz Pálođ.

A numizmatika: tudomány

KAHLER FRIGYES

A Kurir első számában Kincses Gyula – a Debreceni Numizmatikusok Csoportja titkárának – tollából értesültek az érdeklődők a csoport tevékenységéről és éves munkatervéről. A mellékelt tagnévsorból szembe tűnik, hogy a gyűjtők száma a korábbi évekhez képest ugrásszerűen megnövekedett. Igen sok kezdő gyűjtő kapcsolódott be a csoport munkájába.

Éppen ezért szükséges – elsősorban új tagjaink felé – tisztázni a numizmatika fogalmát és feladatát.

Kétségtelen, hogy a régi pénzek gyűjtése szórakozás és kikapcsolódás is. Elsősorban azonban a numizmatika *tudomány*.

Közelebbről: a társadalomtudományokon belül helyetfoglaló történettudomány segédtudománya. Legszorosabban a gazdaságtörténethez kapcsolódik, de eredményei nem hanyagolhatók el a társadalom és kultúrtörténet számára sem. Ugyanakkor szoros összefüggést találunk a numizmatika és művészettörténet között. Nagy jelentőségű segédtudománya – leletek keltezése – a régészetnek is.

Szűkebb tárgyát tekintve numizmatika foglalkozik a pénz kialakulásával és történetével. Feltárni törekszik a pénznek mint a társadalomra jellemző kategóriának egy adott társadalom életében betöltött szerepét, s ennek során kutatja a társadalom osztályainak, rétegeinek és tagjainak anyagi természetű életviszonyait.

Módszereit tekintve elemzi a pénzek súlyrendszerét – pénzláb –, foglalkozik a verőövek és pénzek metrológiájával. Ezek, valamint az itt fel nem

sorolt speciális numizmatikai módszerek mellett azonban a kutatás során komplex módon felhasználja egyéb tudományágak – gazdaságtörténet, régészet stb. – által feltárt eredményeket is.

Az itt említett *elméleti numizmatikához* kapcsolódik és vele szerves egyiséget képez a *gyűjtő numizmatika*. Ez utóbbi feladata elsősorban a kallódó anyag felderítése, pontos meghatározása és olyan gyűjtemények kialakítása, amelyek – meghatározott módszertani szempontok szerint történő összeállítás után – alapját képezhetik különböző témakörök elméleti feldolgozásának.

Mindezt azért szükséges hangsúlyozni, hogy kezdő gyűjtőink ne téveszessék szem elől a *tudományos igényesség* követelményét. Szükséges, hogy módszeres önképzéssel – elsősorban a szakirodalom elmélyült és rendszeres tanulmányozásával – iparkodjanak elégséges szaktudás birtokába jutni.

Sajnos, tapasztalható csoportunkon belül is olyan káros jelenség, hogy egyes „gyűjtőket” csak a numizmatikai anyag árfolyama érdekl. Tevékenységük egyetlen célja a lehető legnagyobb anyagi haszon megszerzése.

Természetesen a csere és az adásvétel egy gyűjtemény kialakításánál nélkülözhetetlen és megengedett. Ennek azonban mindenkor a tudományos igényű gyűjtemény kialakítását kell szolgálnia, nem pedig a vagyongyűjtést.

Szeresére elenyésző kisebbségben vannak azok a „gyűjtők”, akik erről megfedekeznek. Mégis túl sokan azonban ahhoz, hogy nagy erkölcsi kárt okozzanak a numizmatika önzetlen művelőinek.

Mindezekről két okból indokolt beszélni. Először is szükségesnek látszik élesen elhatárolni magunkat a numizmatika vámszedőitől, másodsorú övni kívánjuk tőlük a kezdő gyűjtőket; nemcsak az anyagiak terén, hanem elsősorban helyes szemléletük kialakítása érdekében.

Ezúton is tudatosítani kívánjuk: a numizmatika elsősorban tudomány – s mint minden tudományág művelése – csak önzetlen és fáradástól nem mentes felkészülés után nyújt igazán nemes élvezetet.

Kívánjuk, hogy kezdő gyűjtőink közül minél többen ismerkedjenek meg ezzel a tudomány által nyújtott örömmel.

Egy érdekes könyv a hajdúethnikumról

DANKÓ IMRE

1966-ban Zágrábban egy szépkiállítású könyvet vásároltam. A könyv még 1948-ban jelent meg Zágrábban (*Ivan Lovric*: Biljeske o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i zivot Stanislava Socivice. Zagreb, MCMXLVIII. Izdavački Zavod Jugoslavenske Akademije. 232. p.); magyar címe a következő: *Ivan Lovric*: Jegyzetek Albert Fortis apát dalmáciai útjáról és Stanislav Socivica élete. A könyv voltaképpen Lovric olasz nyelvű, Velencében 1776-ban megjelent munkájának (Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzetti del viaggio in Dalmazia del signor abate Alberto Fortis coll'aggiunta della vita di Sociviza a sua eccellenza Maffio Albrizzi. Venezia, MDCCLXXVI; Presso Francesco Sansoni.) horvát nyelvű fordítása.

Fortis apát, akire a könyv visszavezethető, neves olasz író, ágostonrendi szerzetes, apát volt (1741–1803). Kilépe a rendből az irodalomnak élt. Anyjától nagy vagyon örökölt és ez lehetővé tette számára, hogy nagy utazásokat tegyen. Így járta be a Balkán-félsziget nyugati részét. Érdeme, hogy elsőnek hívta fel a figyelmet a délszláv népdalokra, mondákra, hősenekre. Dalmáciai útjáról írt útirajzát, amelyben bőségesen szót a morlakokról, usz-

kókokról és a hajdukokról, két kötetben, 1771-ben jelentette meg Velencében (Viaggio in Dalmazia). *Fortis* a fejlettebb társadalom, a művelt nyugati ember szemével nézte a dolgokat. Nem tudta megérteni a hajdúkmozgalom összefüggéseit, lényegét. Erősen hajlott arra, hogy csak rablókat lásson bennük; a hosszú időn át török szövetséges Velence fiának az sem volt érthető,

Stanislaw Socivica

Stanislaw Socivica hajdukvezér képe az idézett könyvből

hogy a hajdukok miért pusztítják a törököket. Így dalmáciai úttjáról sokban helytelen, kiigazításra szoruló képet festett. Ezt a munkát végezte el *Lovric*, aki fentemlített könyvében már 1776-ban megjegyzéseket fűzött *Fortis* munkájához.

Mint számunkra legérdekesebbet, az 1948-ban kiadott *Lovric*-féle munkából a hajdukokra vonatkozó részletet (55-67. p.) közlöm. A fordításban való segédkezést *K. Zofmann Szusannának* köszönöm.

A hajdukokról. Annak ellenére, hogy az „ajduk” szó jelentése „népi hős”, inkább az útonállókat jelölik vele. A közönséges útonállóktól az különbséget meg öket, hogy vitézeknek, katonáknak tartják magukat, rablásaikat nem titkolják és az igazi útonállókat lenézik. Bátrak, mindenre készek, minden veszéllyel szembezállnak. Főleg a törököket háborgatják, de ugyanúgy saját népiüket is. Nem állatokat rabolnak, ahogy azt *Fortis* képzeleli, hanem értékesebb tárgyakat. Ha török karavánt támadnak meg, akkor biztos, hogy a karaván értékekkel, pénzzel rendelkezett. Mindig kevesebben vannak mint a karavánok kísérői, akiket futásra kényszerítenek, életüket kockáztatva. *Socivica*, híres hajdukvezér után nem is tudunk több nagyobb karaván kirablásáról. A támadások jellege a hajdukok vezéreitől függ. *Crveni* (Rosso) *Busic*, azaz Vörös *Busic* hajdukról beszélük, hogy már több mint egy éve húsz főnyi csapatával töröklakta területeken pusztít, ahol adót szed úgy, hogy a törökök már nevének említésére is megijednek. Az erdők és a bennük levő barlangok alkalmasak arra, hogy elbújjanak úgy, ahogy azt a régi dalmátok is tették. Az ok, amiért a hajdukságra adják a fejüket, különböző: egyesek büntetteik miatt mennek az erdőbe, mások amiért birtokaikat elvették, sokan pedig virtusból. Az egyik hajdukot, amikor elfogatása után a pandurok vallatták, megkérdezték, hogy miért lett hajduk. Kérdésre válaszolt: „és miért lettél te írnek?” Nem voltak hálátlanok, s nem minden büntetést, ami mostanában történik, írható az ő terükre. Sokan vannak, közönséges gonosztevők, akik a hajdukok hírneve mögött bújnak. Arra a kérdésre, hogy miért nem lehet üzelmeknek véget vetni, nem lehet felelni. Miért nem lehet véget vetni a többi gonosztevőnek? Miért van az, hogy azt tartják nagyobb hősnak, aki több törököt megölt? Es miből következik az, hogy egyes helyeken vannak hajdukok, míg más helyeken nincsenek? Talán az ottani vezetők éberségéből adódik, habár az éberség egyedül nem segít. Addig nem lesz tőlük szabad egy-egy vidék, amíg vezérüket nem lehet megpuhítani vagy megölni.

Ennyi a hajdukokról. — A könyvet egykorú metszetek díszítik. Ezek közül egyet, amely *Stanislaw Socivica* hajdukvezért ábrázolja, közlök.

Gondolatok a Múzeumbarátok Köre szervezéséről és tevékenységéről

SZAMOSÚJVÁRI SÁNDOR

Amikor a Múzeumbarátok Köre szervezésének kérdése felvetődik, eszembe jut a Debreceni Képes Kalendárium 1939. évi számának 131. oldalán megjelent cikk. A cikk az újjászervezett „Debreceni Múzeumbarátok Köre” címmel jelent meg, s az abban foglalt gondolatok sok vonatkozásban hasonlítanak mai problémáinkhoz. A most idézett bevezető gondolatok nemcsak hasonlatossággra engednek következtetni, hanem arra a megállapításra is juthatunk, hogy ha az abban felvetett nehézségek fennforogtak, akkor ma a felgyorsuló idő sodrában még inkább érvényesek.

„A mai idők embere szinte fél már a különféle társadalmi, kulturális és jótékonyági egyesületekről, mert az évi tagdíjak próbára teszik anyagi erejét, de legfőképpen azért, mert a tagdíjak ellenében alig kap valami ellenszolgáltatást. Nyugodtan elmondhatjuk, hogy nincs Debrecenben még egy kör, amely minimális évi tagdíj ellenében annyi mindent nyújtana tagjai-

nak, mint a Múzeumbarátok Köre' - írja 1939-ben a Debreceni Képes Kalendarium.

Ugy érzem, a fenti megállapítás sok vonatkozásban ma is érvényes, bár kedvezőbb a helyzetünk. Nem azért kedvezőbb a helyzet, mintha többet tudnánk nyújtani a tagoknak, mint harminc évvel ezelőtt. A ténylegesen meglévő sokirányú elfoglaltság mellett a Múzeumbarátok Körének feladata, szerepe van, amibe bekapcsolódní, amit segíteni nemcsak a múzeum érdeke, hanem azt a magunk fejlődése, kulturális érdeklődése és igénye is kívánatosá teszi.

A szervezés kérdésének csak néhány gondolatát vetem fel. A meglévő tagság szervezésében elsősorban önmagára számíthat. A meglévő tagok egyben szervezők is legyenek. Ki-ki saját területén próbáljon olyan tagokat felkérni, akik nemcsak formailag lépnek soraink közé, hanem a múzeumi gondolat ügyét szívügyüknék is tekintik, s cselekvő tagok lesznek. A meginduló szervezési munkát a vezetőség értékelje s egy bizonyos idő múlva, például az év végén, jutalmazza is. A szervezés eredményeiről a Déri Múzeum Évkönyve is beszámolhatja.

Felvetem próbaképpen az ifjú múzeumbarátok körének gondolatát. Ez nemcsak pedagógiai szempontból volna hasznos, de a kör tagságának utánpótlását is szolgálhatja.

A sokirányú teendővel kapcsolatban néhány gondolatot szeretnék említeni. Dr. Dankó Imre, a megyei múzeumok igazgatója, a Hajdú-Bihari Napló 1969. augusztus 29-i számában adott nyilatkozatában a tudományos kutatást és a népművelési munkát emelte ki. E munkába a Múzeumbarátok Köre többféle módon is bekapcsolódhat. Ugy gondolom, bár a fenti két feladatot összefügg, mégis inkább a népművelési munka segítése volna a kör feladata. Több olyan terület, feladat is van, amire a Déri Múzeum, mint intézmény, nem vállalkozhat, de a Múzeumbarátok Körének tevékenységi területe lehetne. Például a Hajdú-Bihari Napló ez év április 18-án „Irodalmi emlékhely, irodalmi múzeum” címen megjelent cikke gondolatának a megvalósításába is be kellene kapcsolódnia.

A kör tagjai között több kép- és népművész gyűjtő van. Tervbe lehetne venni egy magángyűjtők által összeállított kiállítást. Ezzel tevékenységet is biztosítanánk a kör tagjainak, s a kiállítás szint, változatosságot vinne a Déri Múzeum rendezvényeibe.

Csak néhány gondolatot vetettem fel a szervezés és teendők közül. A Múzeumbarátok Köre közelesen összeülő vezetőségének feladata lesz a fenti és más kérdésekkel is részletesebben foglalkozni. Hiszem, hogy realis terv készítése és megvalósítása után a Múzeumbarátok Köre élő, működő szervezetté válik, s tevékenységeivel segítséget fog nyújtani a Déri Múzeum fontos tudományos és népművelési szerepének betöltéséhez.

Gondolatok a Hortobágy természettudományi kutatásához

LOVAS MÁRTON

Hajdú-Bihar megye hazánk legkontinentálisabb klímájú vidéke. Az évi csapadék mennyisége mindössze 540 mm. A hőmérséklet különbsége a téli és a nyári időszakban mért középhőmérsékleti adatok alapján 23,9 C-fok.

A rendkívül szélsőséges éghajlati viszonyok nem kedveztek nagy erdősegek kialakulásának, bár a Hortobágy mai területén nem mindig volt nagy kiterjedésű szikes puszták; a Tisza szabályozása előtt mocsaras területek és sztyepperdők váltakoztak szikes területekkel. Az ember természet-átalakító tevékenységének következtében ezek a sztyepperdők tüntek el először, helyükön nagy legelők keletkeztek. Különösen a török időkben és a hódoltság kora után öltött nagy méreteket az erdők pusztítása. Ma már csak az ohati és az újszentmargitai tatárjuharos tölgyesek (Aceri tataricum-Quercetum) képviselik a hajdani sztyepperdőket. A Tisza szabályozásával kiszáradtak a mocsarak és a szárazra került területek fokozatosan elszikesedtek. Így alakult ki az ember negatív hatására Közép-Európa legnagyobb szikes pusztája. Az itt folyó legeletés tovább rontotta a megmaradt növényzet helyzetét; betelepültek a különféle igénytelen fajok.

A növényvilág és a környezeti feltételek együttes hatásának megfelelően a pusztán sajátos állatvilág jött létre, melyre különböző pontusi és mediterrán és balkáni fajok a jellemzők. Például az ürge; Citellus citellus; a kék vércse; Falco vespertinus; a kormos varjú Corvus corone stb.

A legutóbbi időkig ezen a hatalmas területen szinte háborítatlanul élhetett ez a speciális élővilág. Azonban az aszályok leküzdésére épített és építendő új öntözőrendszer változtatta a kialakult helyzetet.

A Keleti- és Nyugati-főcsatorna megteremtése a lehetőségét a megye legaszályosabb vidékein a mezőgazdasági termelés produktivitása emelésének. Az öntözés és az öntözőcsatornák rendszerének kiépítése azonban befolyásolja a területen élő flora és a hozzákapcsolódó fauna képét is. Megváltozik a fajok cönológiái aránya.

A kialakított nagy vízfelületek (halastavak, rizsföldek, csatornák) környékén mikroklimatikus változások jönnek létre, amelyek érzetik hatását az egyes fajok elterjedésében.

Egyre több mezővédő erdősav éri el a „kifejlett” kort. Ezeknek a telepített erdősavoknak elsősorban a rovarfaunája érdekes. Gondolok a rovarvilág olyan új képviselőinek megjelenésére, amelyek eddig ezekről a szikes területekről hiányoztak.

Területét tekintve a szikes puszták jóval meghaladja a Nyírség felőli ÉK-i részek homokos területének nagyságát. Ezeknek a savanyú jellegű homokterületeknek növény- és állatvilága jelentősen különbözik a szikesek élővilágától. A két eltérő terület a megye területén érintkezik. Ezeken az érintkezési területeken érdekes onkológiai vizsgálatokra volna lehetőség és szükség.

Végül említést érdemelnek a Tisza környékén kialakult ártéri erdők. Ezekben az erdőkben különböző fűz- és nyár fajok diszlenek. Ezek szabják meg az erdők jellegét. A közeli folyó ezeknek az erdőknek a mikroklimatikus viszonyait jelentősen befolyásolja, aminek következtében speciális zoonóziszok alakulhatnak ki.

Ebből a rövid áttekintésből is láthatjuk, hogy egy végeredményben nem nagy, klimatikus szempontból egységesnek tűnő területen is, milyen eltéréseket okoz a mikroklima különbözősége. A mikroklimatikus szempontból különböző területek létrejöttét növénytársulások és a bennük kialakult állatvilágok megismerése az antropogén hatás nagyobb mérvűvé válása előtt beható kutatásokat igényel.

Zsivány nyelv a XVIII. században

NAGY SÁNDOR

A hajdúkerület 1669-ben történt megalakulásától kezdve igazságszolgáltatási feladatokat is ellátott. Illetékessége valamennyi hajdúvárosra és a területén élő minden személyre társadalmi és jogállásra tekintet nélkül kiterjedt. A hajdúvárosok területén elkövetett valamennyi bűncselekmény elbírálására is illetékes volt. A XVIII. században főként az állatlopások voltak gyakoriak, köbor tolvajok járták a tisztántúli pusztákat, de a városokban megfordultukban sem kímélték a lakosság javait. Az elfogott ilyen személyek ügyében is a kerület volt illetékes. Mint minden magántulajdonon felépülő társadalom, a hajdúk is erőteljesen küzdöttek a tolvajok ellen és súlyos megítélés alá eső esetekben nem riadtak vissza a halálbüntetés kiszabásától sem. Ha olyan adatok merültek fel, hogy az elfogott személy a tolvajságot „mint szokott mesterséget gyakorolta”, megkeresték mindazoknak a városoknak a tanácsait, ahonnan felvilágosításokat kaphattak a gyanúsított korábbi viselt dolgairol és tolvajtársairól. (L. részletesebben Nagy Sándor: A hajdúkerület büntetőbíráskodása a XVIII. században c. tanulmányt A hajdúk a magyar történelemben c. kötetben. Debrecen, 1969. 91–105. old.)

1776. május 29-én indítottak eljárást Czagány András, Balás Mihály, Görög Sámuel és Csengeri István gyanús tolvajok ellen. A nyomozás során beszerezték a Borsodban akasztófára ítélt Oláh András kihallgatásáról Debrecenben 1775. május 10-én készült jegyzőkönyvet is. Oláh András vallomásaiban több olyan kifejezés szerepelt, amelynek jelentését a kihallgatást végző notárius nem ismerte, ezért megmagyaráztatta magának és a használt kifejezés közkeletű jelentését is belefoglalta a jegyzőkönyvbe. A hajdúkerület valamelyik notáriusa aztán ennek és nyilván több hasonló jegyzőkönyv alapján összeállított egy jegyzéket a „Zsivány nyelv”-ről, illetve „Zsivány szók”-ról és azok jelentéséről és ezt a valóságos kis szótárt a Czagány András és társai ellen folyt bünyű irataihoz csatolta. A zsivány szavak összeszedése azt a célt szolgálta, hogy a tolvajok között kialakult nyelvet a büntető ügyekben eljáró hatóságok tagjai is megismerjék és ennek nyomán munkájuk könnyebbé váljék.

A zsivány szókrol a Debreceni Állami Levéltárban IV. A. 505/e. 7. csomó 1776. Fasc. J. N° 14. jelzet alatt található jegyzék a következő:

Fejes	Tiszt Úr
Kutya	Hajdú
Tisztartó	Második személy a fő zsiványok közt
Rikkantó	Kácsa
Sógor	Német
Ördög	Lakat
Fazék	Fély
Lobogo	Keszkenő
Topánka	Por, Pálinka
Megtopánkásodott	Meg részegedett
Füstölő	Pipa
Szúr hordó	Kondás
Cagyi	Arany
Nagy víz	Sokaság a Vásárban
Kis víz	Kevés ember a Vásárban

Zsivány	Tolvaj
Pergő	Kocsi
Leves	PéNZ, ezüst
Konnujik	Or Gazda
Rút ember	Hóhér
Mester	Ícém
Kanavoria	Ákaszto fa
Meg ruházták	Meg érték, meg csapták
Ruhi	Csapás
Puczika	Ruha
Jordán	Zsidó
Czafka	Kúrva
Balék	Az Ura
Kozákolni	Az embereket a Vásárban öszve szoritani
Nyalavi	Az Ujj Zsiványok közt legjobb zsivány
Szuzogó	Disznó
Kuksi	Vásár
Czoff	Forént
Vágván	Bicsak
Czoltováj	Fizess
Csácsogó	Kutya
Honterozd	Tagadd
Ne haduváj	Ne kiálcsd ki
Parás	PéNZ zsebben Erszény nélkül
Kigyó a derekán	Tűsző péNZ
Paribó	Mente
Gyertyázz	Vigyázz
Feltévo	Kalap
Felrántó	Csizma
Lábra való	Nadrág
Rajzolni	Lopni
Kapkodás	Szúr, dolmány, kankó
Pozdorja	Gatya, gyolcs, vászon
Csengettyű	Zsebbe való óra
Poszterio	Tömlőcz
Kacsnya	Szoknya
Füles	Ló
Buga	Ökör
Lebernyeg	Köponyeg
Szörös	Bunda
Koporsó	Léda
Szlepriska	Katona
Olvásó	Bilincs
Piarista	Pulyka
Banya	Lúd
Kaparó	Tyúk
Delivator	Bicskás, Tolvaj
Kájzer	Zsiványok Kis Birája
Kút	Zseb
Kutazni	Zsebből Lopni
Nyalavi nyelv	Zsivány nyelv
Mindennapi	Kenyér
Proferitium	Vármegye Kenyere
Pufra innya	Hítelbe innya

Szingyula
Plédez
Meg kapatuvalnak
Sok gyertya ég utánad
Sógor fel rántó
Sógor lábba való
Sógor kapkodás
Dánkürti
Péterfia

Kúrva
Szalagy
Meg fognak
Sokan vigyáznak utánnad
Stíbill
Plundra
Német kabát
Ravasz ember
Szür ujjá

A szótárba felvett zsvány szavak eredetének vizsgálatára itt nincs térünk, de ez egyébként sem jogászi, hanem nyelvészi feladat.

A Déri Múzeum felszabadulási emlékkiállítás

A Déri Múzeum reprezentatív felszabadulási emlékkiállítását március 26-án nyílik meg. A kiállítást *G. Kapusi Erzsébet* rendezi. A kiállítást a Múzeumi Kurír következő számában ismertetjük.

A XVIII. országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat

Az idén tizennyolcadszorra kerül megrendezésre az Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat. Szeretnénk elérni, hogy pályázatunk a korábbiaknál szélesebb körű és sokoldalúbb legyen. Ezért külön is felhívjuk a műzeumbarátok figyelmét rá és kérjük, hogy a pályázat sikere érdekében fejtsenek ki tájékoztató- és szervezőmunkát. Bővebb felvilágosítással a múzeumok szolgálnak. A középiskolai KISZ-szervezetek külön is foglalkoznak a pályázat ifjúsági részével. Ezért a pályázaton résztvevő középiskolások forduljanak iskolájuk KISZ-szervezetéhez.

Felelős kiadó: dr. Dankó Imre

Készült 1000 példányban. — Terjedeime 2.25 (A/5) ív
70-2844 Szabadság Lapnyomda, Debrecen
F. v.: Reményi Sándor